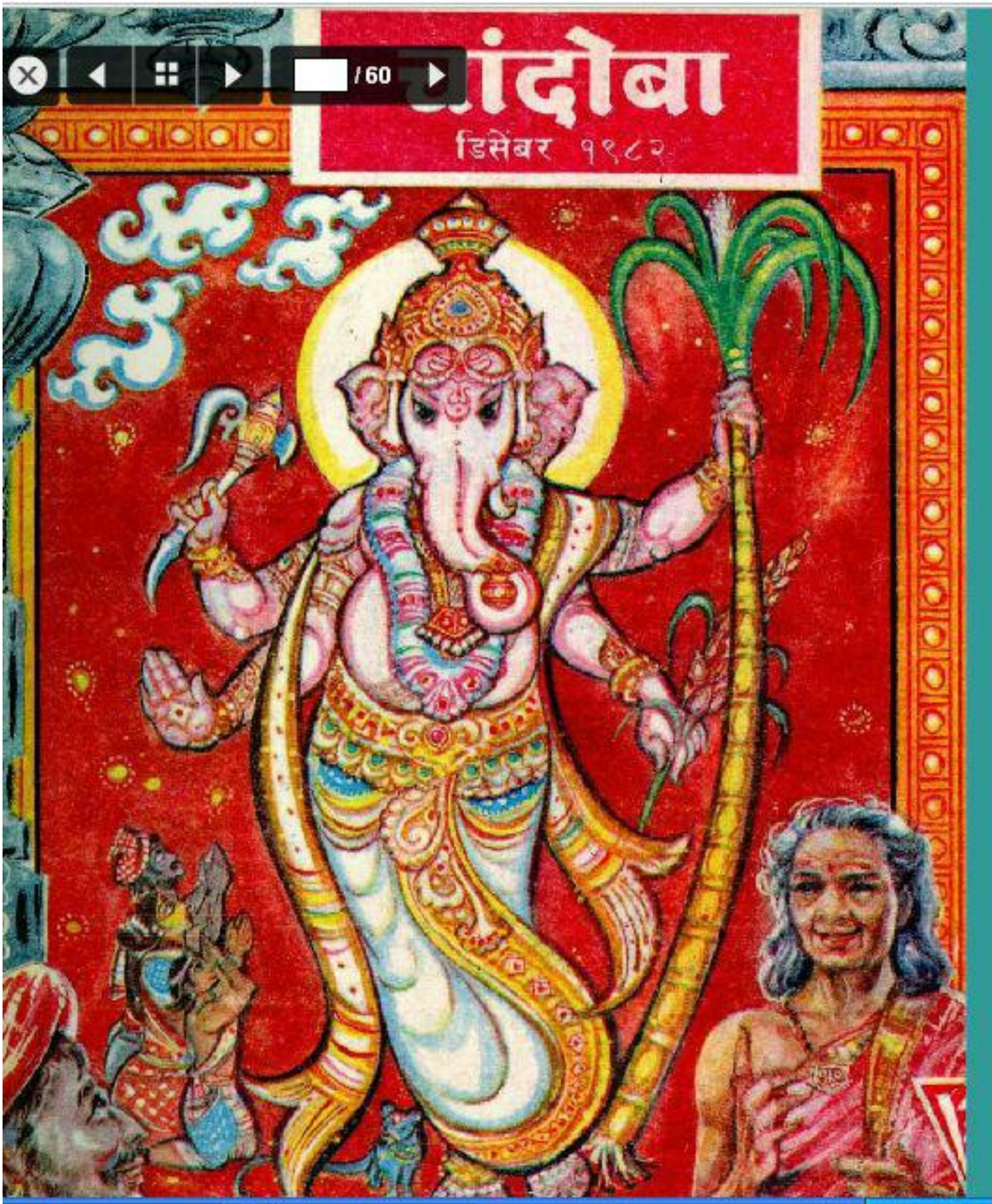

/ 60
ांदोबा
डिसेंबर १९८२

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागिरेड्डी

या महिन्याची वेताळ कथा "परक्याचे वैभव" ही आहे. माणसाने त्याला जी मिळकत आहे तीवर मनाचे समाधान करून घेऊन व आपल्या शक्ति व सामर्थ्याच्या आधारे आणखी मिळकत वाढविण्याचा प्रयत्न करणे शहाणपणाचे आहे. तसे न करितां एकदम श्रीमंत व्हायची हाव धरणे धोक्याचे असते, हे 'लोभाचा डोंगर' या गोष्टीवरून कळते.

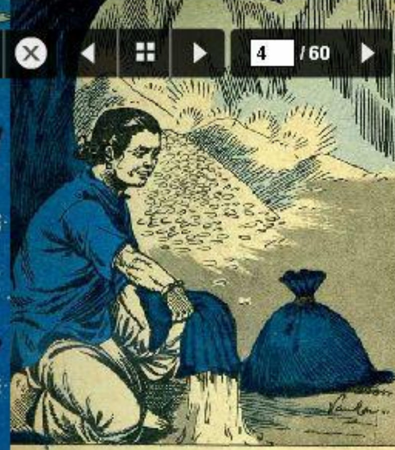
अमर वाणी

मातापितृभ्यां जामात्रा भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया ।
दुहित्रा दासवर्गेण विवादं न समाचरेत ।।

[आई वडिलांबरोबर, जांवई, मुलगा, भाऊ, मुलगी व नोकर यांच्या बरोबर भांडण करू नये !]

वर्ष : ३२ डिसेंबर १९८२ अंक : ६

एक प्रत : १-७५ :: वार्षिक वर्गणी : २१-००

मैदानात घेऊन गेला. त्याला त्याने दोन कातडयाच्या पिशव्या दिल्या. त्यांपैकी एकीत प्यायचे पाणी भरुन दिले व दुसरी रिकामीच होती. तो म्हणाला.

"गोपाळशेट, याच्या पुढे सर्व वाळवंटच आहे. तुम्ही त्या पायवाटेने चालत जा. दुपारच्या सुमारास तुम्हांला या वाळवंटाच्या मधोमध एक डोंगर लागेल. त्या डोंगराच्या गुहेत सोन्याच्या मोहोरा ढीगच्या ढीग दिसतील. या रिकाम्या पिशवीत त्या भरून घ्या. दुसऱ्या पिशवीतले पाणी तुम्ही परत येईपर्यंत तुम्हांला प्यायला पुरेल परत आल्यावर मी सोन्याने भरलेली अर्धी पिशवी घेईन बाकी तुमची!" गोपाळशेट आनंदाने दुपार होई पर्यंत लोभाच्या डोंगरापर्यंत पोचला पाण्याची पिशवी अर्धी रिकामी झाली होती.

डोंगरांतल्या गुहेतले सोने पाहून गोपाळशेट थक्कच झाला. त्याने हावरटासारखे रिकामी पिशवी भरुन सोने घेतले. नंतर तो विचार करू लागला की दुसऱ्या पिशवीतले पाणी ओतून टाकून ती पिशवी भरुन ही सोने घेऊन जावे, भिल्लाच्या वस्तीत पोचेपर्यंत तहानेवर थोडा ताबा ठेवला म्हणजे झाले.

त्या प्रमाणे त्याने पाण्याची पिशवी सुद्धा रिकामी करून घेतली आणि ती भरुन सोने घेतले. त्याने दोन्ही पिशव्या खांद्यांवर ठेवल्या आणि परत निघाला. खाली पाय व वर डोके उन्हाने तापत होते. तसाच तो काही अंतर चालून गेल्यावर त्याला खूप तहान लागली. दोन पिशव्या दोन्ही खांद्यांवर होत्या. म्हणून खांदे दुखत होते. कोठे प्यायला थोडे पाणी मिळाले तर पहावे म्हणून गोपाळशेट चहूकडे नजर फिरवू लागला.

इतक्यांत त्याला त्याच वाटेने येणारा एक माणूस दिसला. त्याच्या खांद्याला एक पाण्याची सुरई लोंबकळत होती.

मोठ्या आशेने गोपाळशेट त्याच्या कडे पहात म्हणाला-"अहो, माझा घसा

तहानेने अगदी कोरडा पडला आहे. थोडे प्यायला पाणी द्याल का?"

"म्हणून तर आलो आहे! एक पेला भर पाण्याची किमत दोन पेले सोने आहे. हवंतर देतो." तो माणूस म्हणाला.

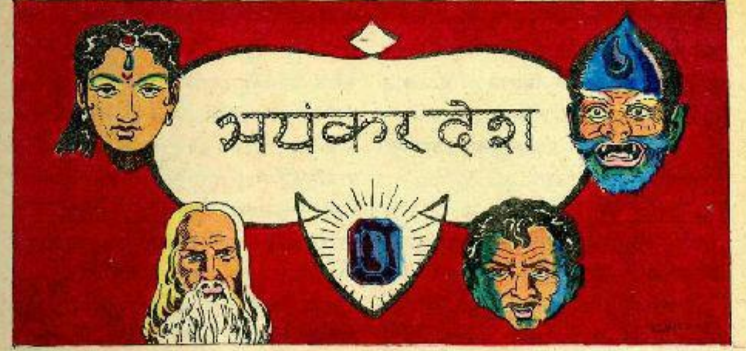
गोपाळशेटने काही वेळ मागे पुढे करीत शेवटी तहानेने जीव कासावीस झाल्यामुळे दोन पेले सोने दिले आणि एक पेला पाणी प्याला. आणखी एका तासाभराने पुन्हां फार तहान लागली. त्याच वेळी आणखी एक माणूस त्याला दिसला. गोपाळशेटने त्याला ही पहिल्या माणसाला विचारले होते तसेच विचारले.

तो म्हणाला–"एक पेलाभर पाण्याला-चार पेले सोने द्यावे लागेल."

गोपाळशेट क्षणभर विचारात पडला. परंतु नाइलाजाने चार पेले सोने देऊन त्याला एक पेला पाणी मागून घ्यावे लागले.

आणखी काही अंतर चालून गेल्यावर पुन्हां जोराची तहान लागली. कोणी माणूस दिसतो का गोपाळशेट पाहू लागला. सुदैवाने एक माणूस दिसला. त्याला विचारतां तो एक पेलाभर पाण्याची किमत आठपेले सोने सांगू लागला. गोपाळ-शेट म्हणाला–"एवढयाशा पाण्याची इतकी किमत का? नको मला." आणि त्या माणसाला शिव्या देत पुढे निघाला. तो माणूस गोपाळशेटच्या मागे मागे येऊ लागला. गोपाळशेट थोडासा घाबरून त्या

[१२]

[भिल्ल नायकाने पाठविलेल्या दूताला अपमान करून नरवाहनाने त्याला परत पाठविल्या नंतर भिल्लाने युद्धाची तयारी सुरू केली. डोंगरी किल्ल्यात राहून तेथून गनिमी काव्याने युद्ध करायचे त्यांनी ठरविले. नरवाहनाने किल्ल्याला वेढा देण्यासाठी सैन्य पाठविले. युद्ध सुरू झाले. त्यानंतर···]

किल्ल्याच्या खालच्या भागात सुरू झालेली नरवाहनच्या सैन्याची गडबड आणि हत्तींचा चीत्कार ऐकून दोघे भिल्ल तरुण तटावर उभे राहून किल्ल्याच्या खालच्या भागाकडे पाहू लागले व ओरडून सांगू लागले–"शत्रू लांडग्यांच्या वस्तीपर्यंत येऊन पोहोचले आहेत. ते हत्तीवर आहेत." हे सांगत ते ढाळ्या वाजवू लागले. मी धावत धावत ते दोघे तरुण होते तेथपर्यंत आलो. असे सांगून शिवदत्त पुढे सांगू लागला. हत्तींवर बसून विजय गर्वाने नरवाहनचे सैनिक पुढेपुढे येत होते. त्यांच्या पाठी-मागून पायदळ सैन्य येऊ लागले. आम्हांला ते स्पष्ट दिसत होते. जवळ जवळ लांड-ग्यांच्या वस्तीच्या आसपासच भिल्ल तरु-णांनी त्या हत्तींवर झाडीच्या आडून आपले पाळलेले सिंह सोडले. भयंकर गर्जना करीत समोरून येणाऱ्या सिंहांना पाहून

हत्ती मागे फिरले आणि वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. पायदळ सैन्य हत्तीच्या पायांखाली तुडवले. आणि सिंहांच्या जबड्यात जाऊ नये म्हणून सैरावैरा पळू लागले.

"छान केलेस!" मी आपल्या शेजारच्या तरुण भिल्लांना म्हणालो.

"परंतु काय रे पुन्हां या सिंहांना आवरून शत्रूवर सोडायचे झाल्यास तुम्हांला सोडतां येईल का?" मी विचारले.

"सर्व सिंहांना पकडून पुन्हां ताब्यात आणणे सोपे काम नाही. काही सिंह जंगलात पळवून जातील." ते म्हणाले.

ते ऐकून अशा तऱ्हेच्या युद्धावरचा माझा विश्वास थोडा कमी झाला. सुशिक्षित आणि शस्त्रधारी सैनिकांवर अशा सिंहा वाघांना सोडून काय फायदा? एक दोनदां शत्रु सैन्य पळून जाईल. परंतु पुन्हां पुन्हां असेच वाघसिंह येणार असतील तर त्यांचा बंदोबस्त करण्याची व्यवस्था करूनच शत्रू सैन्य पळून जाईल. परंतु पुन्हां पुन्हां असेच वाघसिंह येणार असतील तर त्यांचा बंदोबस्त करण्याची व्यवस्था करूनच शत्रू स्वारी करील. वाघां सिंहाना मारुन टाकण्याची योग्य तयारीसुद्धा करून येईल.

त्या दिवशी मी सूर्यास्त होईपर्यंत त्या जंगली प्रदेशात अशाच काही विचित्र विचित्र गोष्टी मी पाहिल्या. एका जागी नरवाहनचे सैनिक जमा होऊन खाण्यापिण्यात गर्क होते. अशा समयी एकदम त्यांच्यावर एक टोपले येऊन पडले. झाडावरून ते भिल्लांनी फेकले होते. तत्क्षण त्या टोपल्यांतून शेकडो लहान मोठे साप 'भुस्स' करीत बाहेर पडले आणि शत्रु सैन्यावर धावले. नरवाहनचे सैनिक आपापली शस्त्रास्त्रे जेथल्या तेथे टाकून देऊन जीव वांचवायला पळू लागले. सांप जेथे जेथे बिळं दिसली त्यात शिरले, काही झाडावर चढून गेले.

अशा तऱ्हेचे युद्ध करून नरवाहनला जिंकणे शक्य नाही हे मी भिल्ल नायकाला त्या दिवशी रात्री सांगितलें. एकाच वेळेसच उपयोगी पडणारी ही युद्ध तंत्रे वापरून लढाई जिंकणे कठीण आहे हे मी सांगितल्यावर वृद्ध भिल्ल नायकालाही ते पटले. रात्री बराच वेळ विचार केल्यावर मी एक गोष्ट मनानी ठरविली. भिल्ल नायकाला मला शक्य झाले तेवढे सविस्तर समजावून सांगितले. शत्रु सैन्याला या भागात आकर्षित करून गनिमी काव्याने शत्रु सैन्याचा नाश करायचा. या किल्लयात राहून चौपट पांच पटजरी शत्रु सैन्य असले तरी त्याचा फडशा उडविणे तेवढी कठीण गोष्ट नाही.

आता शत्रूचा नाश करण्याची जबाबदारी माझ्यावर येऊन पडली. मी तेथे जमलेल्या सात आठ भिल्ल नायकांनाजवळ बोलावून पुढे युद्ध कसे करावयाचे हे सविस्तर समजावून सांगितले. शत्रू शक्तिशाली आहे, त्याच्याजवळ सुशिक्षित सैन्य आहे. परंतु डोंगरी किल्लयावर हत्तीचे व

घोड्यांचे सैन्य घेऊन येणे त्याला शक्य होणार नाही. म्हणून शत्रूला आपल्या पायदळ सैन्याचा उपयोग करूनच या पडक्या किल्लापर्यंत यायला ज्या वाटा आहेत त्या अडवून ठेवण्याचा निकराचा प्रयत्न केला पाहिजे. शत्रू वर चढून येऊ लागला की त्याच्यावर मोठमोठे दगड व खडक वरून ढकलले पाहिजेत. नंतर झाडांवर चढून आपल्या सैनिकांनी आपल्या बाणांनी शत्रु सैनिकांना टिपले पाहिजे. इतके करूनही शत्रु किल्ल्यापर्यंत येऊ शकला तर आपल्याला काहीच करतां येणार नाही.

आतां मी दुर्ग रक्षणाचे काम करण्याची जबाबदारी घेतली म्हणण्यापेक्षा किल्ल्याच्या चारीबाजूच्या प्रदेशाचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घेतली असे म्हणावयास हरकत नाही. या किल्ल्यात रक्षण करण्यासारखे काहीच नव्हते. परंतु आम्ही किल्ल्याच्या रक्षणासाठीच प्रयत्न करीत आहोत असे दाखवून किल्ल्यावर येण्याच्या वाटांवर आम्ही रहायचे ठरविले.

तीरंदाजीत निष्णात असलेल्या तरुण भिल्लांना मी झाडावर चढून वर येणाऱ्या वाटांचे रक्षण करण्यासाठी पाहाऱ्यावर नेमले. वृद्ध भिल्लांना मोठमोठ्या खडकां आड लपून शत्रूवर येतांना दिसला की अकस्मात त्यांच्यावर तुटून पडण्यास सांगितले.

सूर्य ठीक पश्चिमेकडे वळला त्यावेळी मी ठरविलेला युद्धाचा कार्यक्रम तयार झाला. सर्व घष्टपुष्ट भिल्ल सैनिक त्यांना आज्ञा दिल्याप्रमाणे जागोजागी खडकाआड जाऊन लपून बसले. त्याचवेळी शत्रूचे पायदळ सैनिक किल्ल्यावर येण्याच्या प्रयत्नाला लागले.

शत्रुसैनिक शिस्तीने त्यांच्या नायकाच्या आज्ञेप्रमाणे एका जागी जमा होण्यापूर्वीच मी झाडावर चढवून नेमलेल्या भिल्ल तरुणांनी शत्रूवर बाणांचा वर्षाव सुरू केला. कोणी माणूस तर दिसत नाही. आणखी बाण मात्र अकस्मात येऊन लागत होते ... परंतु त्यामुळे त्या सैन्यात गडबड मात्र फार उडून गेली. तरी काही शत्रु सैनिकांनी ज्या दिशेने बाण येत होते त्या दिशेला नेम धरल्याशिवायच बाण मारायला सुरवात केली.

त्याच वेळी नरवाहनचे काही सैनिक तलवारी उपसून डोंगर चढून जाऊ लागले. त्या सैनिकांवर मी जागोजागी नेमलल्या भिल्लानी दगडा आडून हल्ला करून किंवा मोठ मोठे दगड व खडक ढकलून दिले. एक तर वाट चिंचोळी, आजू बाजूला सरकायला जागा नाही, म्हणून शत्रू सैनिक त्या दगडा खडकां खाली चेंगरुन मरू लागले.

अशा तऱ्हेने युद्ध भयंकर रूप धारण करू लागले. हे युद्ध सुमारे चार पांच तास चालू होते, मध्यंतरी नरवाहनचे सैनिक पुष्कळसे डोंगर चढून पडक्या किल्ल्याच्या जवळपास येऊन दाखल झाले. झाडावर चढून बाण सोडणाऱ्या भिल्ल युवकांना खाली उतरवून मदतीला किल्ल्यावर आणणे अशक्यप्राय असल्याचे मला कळत होते. झाडावरुन विषारी बाण सोडणाऱ्या तरूण भिल्लाना ठार करण्याची एक नवीन युक्ती नरवाहनच्या सैनिकांच्या एका नायकाने अवलंबिली.

हत्तीवर चढून येणाऱ्या सैनिकांना त्या झाडांजवळ नेण्यात आले. माहूताने खूण करायची खोटी हत्ती आपल्या सोंडांनी झाडांच्या फांद्या धरून तोडून टाकू लागले. झाडाच्या फांद्या धडाधड खाली पडू लागल्या आणि त्या फांद्यांवर लपलेले भिल्ल तरूण जमिनीवर आदळू लागले. अशा भिल्ल तरुणांना शत्रु सैनिक भाल्यांनी किंवा तलवारीनी भोसकून ठार करीत होते, काही वेळ असेच युद्ध होत राहल्यावर सर्व भिल्लवीर नरवाहनच्या सैनिकांच्या हाती ठार तरी झाले किंवा जखमी झाले. आतां अडवणारे कोणी उरले नाही ही खात्री झाल्यावर नरवाहनचे

सैनिक टोळच्या टोळ्यांनी आपापल्या वाहनांवर किंवा पायी डोंगर चढून येऊ लागले.

हत्ती आणि घोड्यांवर बसून डोंगर चढण्याचा त्यांचा प्रयत्न किती मूर्ख-पणाचा, होता, हे त्यांच्या डोक्यात थोडे उशिरां शिरले. मी तर आश्चर्य चकितच झालो. माहूतांच्या अंकुशांचा वार असह्य झाल्याने हत्ती वर चढण्याच्या प्रयत्नात कोणऱ्यातरी दगडावर पाय देत व घसरून पडत होते आणि घसरून डोंगरावरून खाली घसरत जाऊ लागले. त्यांचा भयंकर आवाज आसमंतात दुमदुमत होता आतां घोड्यांची जी दुर्दशा झाली त्याचे वर्णनच करण्याची गरज नाही.

मी आपल्या अनुयायांसह जे जिवंत राहिले त्या भिल्लवीरांना बरोबर घेऊन किल्लयाच्या आश्रयाला धावलो. किल्लया-च्या दारावरच तो वृद्ध भिल्लनायक मला भेटला. तो म्हणाला—

"शिवदत्ता, आपण युद्ध जिंकणे शक्य नाहीसे दिसू लागले आहे." त्याच्या चेहऱ्यावर किंवा आपणांत मला त्या बदल दुःख किंवा भय मुळीच दिसले नाही. "समजा आपण हारलोच, तरी प्रतिकार केल्या शिवाय गुरां ढोरां सारखे आम्ही त्या नरवाहनांसमोर वांकलो नाही, ह्या विचारने आमची मान ताठ राहील! तेवढेचपुरे! या पडक्या किल्लयात शेवटची निकराची लढाई होईल तू आपल्या अनुयायांसह कोठे सुरक्षित जागी जावयाचे असल्यास अवश्य जावे, अशी माझी सूचना आहे!"

तो वृद्ध भिल्ल नायक हे म्हणाला त्याच वेळी किल्लयाच्या चारी बाजूच्या प्रदेशात नरवाहनच्या सैन्याच्या त्याच वेळी आरोळ्या ऐकू येत होत्या. सर्वस्व पणाला लावून भिल्ल तरुणवीर किल्लयाच्या तटावर उभे राहून शत्रूशी युद्ध करीत होते भिल्ला नायकाने आतांपर्यंत त्याच्या हातात जो अधिकार दंड होता तो दूर फेकला आणि तलवार उपसून शत्रूवर चालून गेला.

त्या वेळी जे युद्ध झाले ते वर्णनातीतच होते. तळहातवर प्राण घेऊन भिल्ला-युवकांनी आपल्या शौर्य व साहसाची शिकस्त करून शत्रु सैन्यांचा जणू नरसंहारच सुरू केला. परंतु शत्रुसैन्य दहापट तरी असेल, म्हणून शत्रुसैन्य भिल्ल तरुणांना मागे रेटीत किल्लयात शिरलेच.

मी आपल्या अनुयायांसह मागे फिरलो आणि तट ओलांडून बाहेर पडलो. वृद्ध भिल्ल नायकानं अगदी शेवटचे म्हणून जे म्हटले होते ते अद्याप माझ्या कानात निनादत होते. बहुत करून त्याला या वेळे पर्यंत वीरगती ही मिळाली असावी! मी मागे वळून किल्ल्याच्या तटाकडे पाहिले. एका पडक्या बुरूजावर तो शत्रूच्या कोंडीत सापडला होता. त्याचे ते युद्धोत्साहाचे परिपूर्ण रूप मला दिसले. तलवारीचे वार करीत तो आपल्या अनुयायांना प्रोत्साहन

देत होता. त्याला नरवाहनचे पंचवीस एक सैनिक घेरून त्याच्यावर वार करीत होते व तो न कचरतां शौर्याने त्या सर्वांना तोड देत होता, त्या वृद्ध भिल्ला नायकाचे शौर्य व साहस, निश्चयी स्वभाव मी जन्म भर विसरणार नाही. त्याची मला नेहमीच आठवण येत राहिल.

मी आपल्या अनुयायांसह डोंगर उतरून समुद्राच्या दिशेने धांवलो आतां या बेटावर राहणे कोणत्याही परिस्थितीत सुखाचे नाही धोक्याचेच आहे. हे मनाशी ठरविले. माझ्या भाग्याने एकदम पाठ फिरविली नाही याची जणू सूचनाच म्हणून समुद्र किनाऱ्यावर मला दोन पडाव दिसले. आपल्या अनुयायांसह मी त्या पडावांत बसलो आणि समुद्रात दिशेचे काही भान न ठेवतां निघालो. कसे व कोठे जायचं हे मला माहीतच नव्हते. वाटेत तुम्ही भेटलात. मंदरदेव महाराज अशी आमची कथा आहे! तुम्हाला ऐकूनच आश्चर्य वाटले असेल तो?"

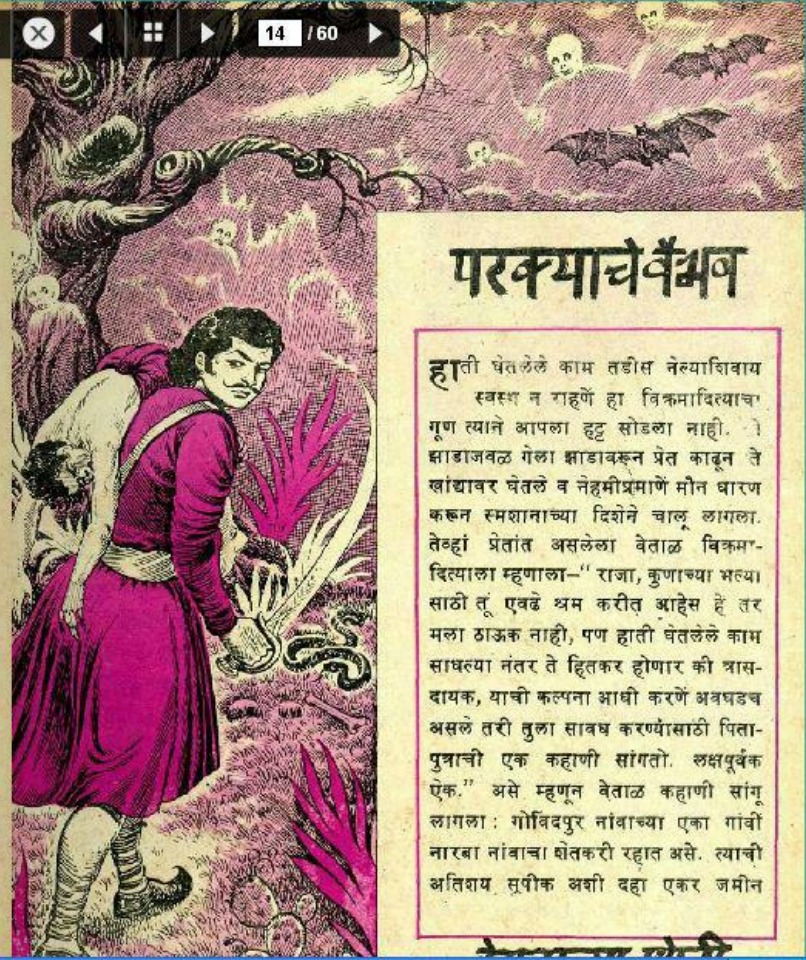
"समरसेन आणि तू तुमच्या दोघांची कथा दोन निरनिराळ्या व अद्भुत कथाच आहेत!" मंदरदेव म्हणाला.

शिवदत्त त्यावर कांहीच बोलला नाही. उत्तरादाखल फक्त स्मित केले. इतक्यात आमच्या पडावांतील एक सैनिक उठून उभा राहिला आणि ओरडून म्हणाला– "ते पहा, तिकडे कसाला तरी उजेड दिसतो आहे!"

मंदरदेव त्या दिशेला पाहून म्हणाला– "शिवदत्त, ते कोणते तरी बेट असावे से वाटते! आपण या महासागरात दिशेचे काही ज्ञान नसतां जात राहण्यापेक्षां कोणत्या तरी बेटावर जाणे बरे होईल, नाही का?"

"होय, आपण आपले पडाव व नाव त्याच दिशेनें नेऊया. ते बेट मनुष्य वस्तीला अनुकूल असेल तर हरकतच नाही. परंतु जर का ते एखादे भयंकर द्वीप निघाले..." शिवदत्त बोलतां बोलतां थांबला व थोडा हंसून म्हणाला.

परक्याचे वैभव

हाती घेतलेले काम तडीस नेल्याशिवाय स्वस्थ न राहणें हा विक्रमादित्याचा गूण त्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला झाडावरून प्रेत काढून ते खांद्यावर घेतले व नेहमीप्रमाणें मौन धारण करून स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतांत असलेला वेताळ विक्रमादित्याला म्हणाला–" राजा, कुणाच्या भल्या साठी तू एवढे श्रम करीत आहेस हे तर मला ठाऊक नाही, पण हाती घेतलेले काम साधल्या नंतर ते हितकर होणार की त्रासदायक, याची कल्पना आधी करणें अवघडच असले तरी तुला सावध करण्यासाठी पिता-पुत्राची एक कहाणी सांगतो. लक्षपूर्वक ऐक." असे म्हणून वेताळ कहाणी सांगू लागला : गोविंदपुर नांवाच्या एका गांवीं नारबा नांवाचा शेतकरी रहात असे. त्याची अतिशय सुपीक अशी दहा एकर जमीन

होती, रमाकांत हा त्याचा एकुलता एक मुलगा. गांवांतील इतर मुलांच्या मानाने रमाकान्ताला अभ्यासांत जास्तच गोडी होती. त्यामुळे वयांत येतायेतांच त्याला गावांतील शहाणा, शिकला-सवरलेला अशी ख्याती प्राप्त झाली.

रमाकांताला शेती-वाडींत रस नव्हता, पित्याचे बोलणें दुर्लक्षून त्याने राजधानीच्या नगरींत जाऊन राजदरबारी नोकरी मिळ-वली लग्न सुद्धा केले.

वर्षामागून वर्षं सरली पण निदान बापाला भेटण्यासाठी म्हणून सुद्धा रमाकांत एकदांही गांवांकडे फिरकला नाही.

नारबा मात्र कुणी ओळखीपाळखीचा माणूस राजधानीच्या शहरीं जाणार असला की त्याच्याकरवीं मुलाला एकदां भेटून जाण्या-साठी गांवी येण्याचा निरोप पाठवीत असे.

रमाकान्त, वडिलांचा निरोप कळला की म्हणायचा–"त्या खेड्यांत काय पडले आहे? बाबांनाच इकडे येऊन रहायला काय हरकत आहे?"

अखेर मुलावरील प्रेमापोटी नारबा स्वतःच शहरांत जायला निघाला व त्याने ही गोष्ट गावांतील हीरालाल सावकाराला सांगितली नारबा आपला पैसाअडका हीरा-लाल जवळ जपून ठेवायचा.

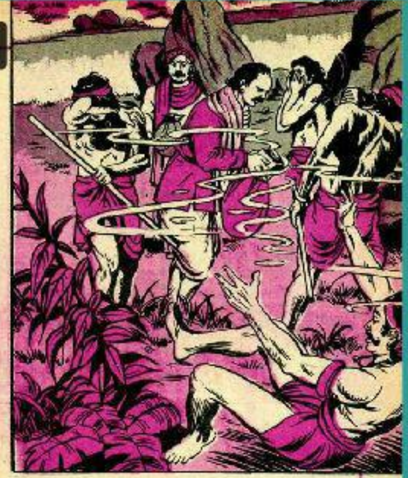
नारबा गांवाला जाणार हे ऐकून हीरा-लाल म्हणाला–"राजधानीकडे जाण्यासाठी घाटाचा रस्ता सोडून दुसरी वाट नाही, घाटांत दरोडेखोरांची एक टोळी आहे. तुझ्या जवळचा पै-पैसा ते लुबा डून घेतील. तरी मी मजाजवळची एक पेटी तुला देतो त्या पेटीचे झाकण उघडतांच त्यांतून एक विशिष्ट प्रकाराचा वायु बाहेर पसरतो व त्यामुळे आजू-बाजूला असलेले लोक मूर्छित होतात पण ज्याच्या तोंडात हिरड्याचे फळ असेल त्याच्यांवर त्या वायूचा प्रभाव पडत नाही."

त्या पेटीची किंमत एक स्वर्ण-मुद्रा होती. नारबाने एक स्वर्ण-मुद्रा देऊन ती पेटी विकत घेतली. थोडे हिरडे विकत घेऊन ते सुद्धा थैलींत ठेवून नारबा राजधानीच्या शहराकडे निघाला.

वाटेने जात असता त्याची एका माण-साबरोबर गांठ पडली. त्या माणसाजवळ जड थैल्या होत्या, खांद्यावरुन एक बरेच मोठे गाठोडे घेऊन तो सारखा खोकत-खोकत चालून थकल्यामुळे झाडाखाली विश्रांती घेत असतांनाच तो नारबाच्या दृष्टीस पडला.

नारबाने त्याला खोकल्याची उबळ कमी व्हावी म्हणून एक हिरडा दिला. हिरडा चघळल्या बरोबर कांही क्षणांतच त्याचा खोकला छू-मंतर झाला.

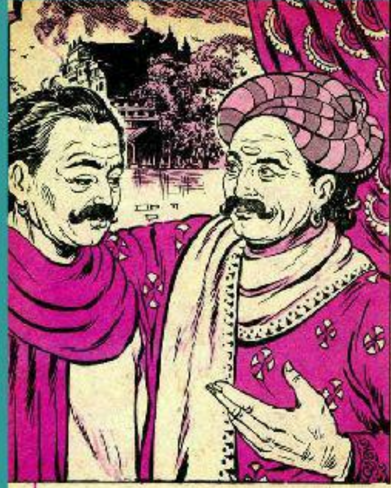
ते दोघे थोड्या अधिक उत्साहाने व वेगाने तोंडांतील हिरडे चघळतच पुढे निघाले. बोलत-बोलत जात असतांना नारबाला कळले की त्या माणसाचे नांव रत्नसेन असून तो अतिशय धनाढ्य होता. जंगलाच्या मार्गाने प्रवास करण्याची ही त्याची पहिलीच वेळ, तो घोड्यावर स्वार होऊन मार्ग आक्रमित असतांना त्याला खोक-ल्याची असह्नीय उबळ आली तेव्हां घोड्या-वरून उतरून फारच थकून तो एका झाडा-खाली टेकलां असतां अचानक कुण्यातरी वन्य पशूची डरकाळी ऐकू आली त्यामुळे घाबरून लगाम झटकून घोडा उधळून पळून गेला.

अशा कष्टप्रद परिस्थितींत नारबाची गांठ पडल्यामुळे रत्नसेनाला फारच आनंद झाला होता.

घाटांतील एका वळणावर त्या दोघांना चार लुटारूंनी अडवले. आधी रत्नसेनाने आपली गांठोडी मोकळी केली. त्यांत बहुमोल रत्नें भरलेली होती. लुटारूंनी नारबाला त्याच्या जवळचा पैसा अडका काढण्याचा हुकूम केला.

हीरालाल कडून घेतलेली पेटी दाखवीत नारबा म्हणाला–"मजजवळ सुद्धा कांही बहुमोल रत्नें आहेत." व त्याने पेटीचे झांकण उघडले, क्षणार्धात ते चारही लुटारू मुर्च्छित होऊन पडले. या दोघांवर हिरड्या-

मुळे त्या वायूचा परिणाम झाला नाही. दोघांनी आपल्या सामानासह अतित्वरेने शहर गांठले.

रत्नसेन नारबाला आपल्या मनांतील कृतज्ञता व्यक्त करीत म्हणाला, आपण माझ्याघरी येऊन कांही दिवसतरी रहा. आपल्या घरी पाहुणचार घेण्याचा आग्रह करूं व लागला.

नारबा आपल्या मुलाला भेटण्यासाठी अधीर झाला होता, पण त्याच्याच्याने रत्नसेनाचे मन मोडवले नाही. तो त्याच्या घरी जाऊन राहिला.

रत्नसेनाच्या घरीं नारबाचे आदरातिथ्य अतिशय ऐश्वर्याने होऊं लागले. दोन सेवक अहोरात्र त्याच्या दिमतीस असत. पंच-पक्वान्नांचे जेवण व मऊ गाद्या-गिर्द्यांवर झोपणेंच नव्हे तर नारबाच्या मनोरंजना-साठी उत्तमोत्तम नाच-गाण्यांचे कार्यक्रमही होत असत.

अशा प्रकारे तीन दिवस गेल्यानंतर नारबाने रत्नसेनाजवळ आपल्या मुलाकडे जाण्याची इच्छा व्यक्त केली. तेव्हां रत्न-सेन म्हणाला–"तुम्हाला इथे कांही त्रास आहे का? तुमच्या मुलालाच इकडे बोला-वून घेण्याची व्यवस्था करीन, तुम्ही रहाल तितके दिवस तो सुद्धा इथेच राहील."

ही गोष्ट नारबाला पटली नाही व त्याने मुलाकडे जाण्याचे ठरवले, तेव्हां शेवटी रत्नसेन म्हणाला–"ठीक आहे, तुम्ही मुलाकडे अवश्य जा, पण एक गोष्ट मानाल का, की एक दिवस मुलाकडे राहून जर तिथे बरे वाटले तर तिथेच रहा, पण जर बरे वाटले नाही तर मात्र अवश्य मजकडे या. तुम्हांला आग्रह करून भिडेस घालणें मला बरे वाटत नाहीं म्हणून मी तुमच्या घरी बोलवायला येणार नाही पण तुम्ही निरोप करतांच तुम्हांला आणण्यासाठी रत्नजडित पालखी पाठवीन, आपले घर समजून या."

"अवश्य," म्हणून नारबा मुलाकडे निघाला रत्नसेनाने त्याला पालखींत बसवून निरोप दिला.

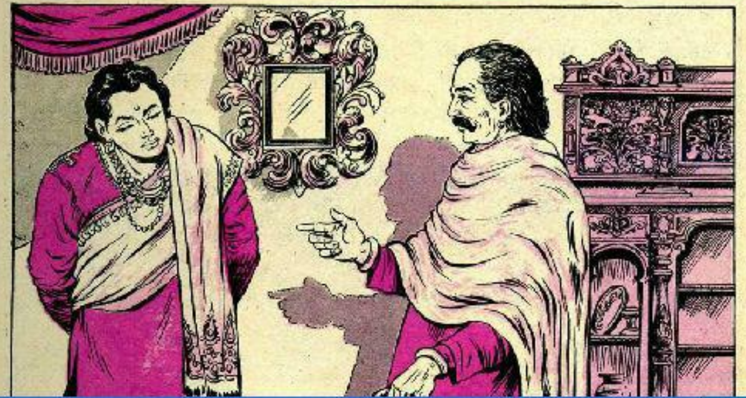
घरासमोर, रत्नजडित पालखींतून वडि-लांना उतरतांना बघून रमाकान्ताला आश्चर्य वाटले. घरांत येऊन नारबाने त्याला सर्व हकीकत सांगितली.

नारबाने मुलाच्या घरांतील वैभव बघितले. घरांत लहान-मोठ्या कामासाठी दास-दासी आहेत. राजदरबारांतून कामाच्या निमित्ताने येणारी माणसं मोठ्या विनयानं हात जोडून मुलाशी बोलताहेत. मुलाचे जीवन सुखाचेच आहे!

नारबा मुलाच्या घरांत मनमोकळे पणाने हिंडला-फिरला, मुलाबरोबर सून-बाईबरोबर मन भरून बोलणे झाले. बरोबर आणलेला पैसा-अडका त्यांना दिला. दुसऱ्या दिवशी रमाकान्त वडिलांना म्हणाला–"एक दिवस मजकडे राहिलांत, आज रत्नसेनाला निरोप धाडून रत्नजडित पालखी मागवतां का?"

यावर नारबा म्हणाला–"वेड्या! स्वतःच्या गांवी, स्वतःच्या हक्काच्या घरांत मिळणारा आनंद दुसरीकडे मिळतो का? माझ्यामुळे रत्नसेनाची लक्षावधी रुपयांची मालमत्ता वांचली म्हणून त्याने माझा हा आदर-सत्कार केला. ते वैभव परक्याचे? स्वतःचे नसलेले वैभव कधी तरी कुणाला शाश्वत आनंद देऊं शकेल का?"

या नंतर आठवड्याभरांतच एक दिवस रमाकान्त नारबाला म्हणाला–"बाबा मी राजदरबारांतील जागेचा राजीनामा दिला

आहे. आपण आपल्या गांवी निघून जाऊं या!"

मुलाचा हा निर्णय ऐकून नारबाला अतिशय आनंद आला.

ही कहाणी सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! रमाकान्ताचे हे वागणें अविचारचे नव्हे काय? सहजा-सहजी प्राप्त न होणारी राजदरबारची नौकरी त्याने मिळवली होती. त्यामुळे त्याला पैसाच नव्हे तर प्रजेकडून मान-मरातब सुद्धा मिळत होता. अशा परिस्थितींत, नौकरी सोडून स्वतःच्या गांवी जाऊन राहण्याचा निर्णय अविचारपूर्णच नव्हे तर मूर्खपणाचाच नव्हे काय? माझ्या या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून सुद्धा तू न दिलेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन तुझ्या पायावर पडतील."

यावर विक्रमादित्य म्हणाला–"रमाकांताचा निर्णय अविचारी पणाचा किंवा मूर्खपणाचा नव्हे तर विवेकपूर्णच होय. कारण, स्वतःमुळे रत्नसेनाला पुष्कळ लाभ झाला असला तरी त्याने देऊ केलेल्या वैभवाचा, मानाचा नारबाने अव्हेर केला होता कारण ते "परक्याचे वैभव" होते. ही गोष्ट नारबाने रमाकांताला सुचवली होती. त्यांतील गर्भितार्थ रमाकांतला कळला होता, राजदरबाराची चाकरी करतांना मिळणारे वैभव व मानमरातब स्वतःचा नव्हे हे त्याने ओळखले. कधी अचानक राजाचा रोष झाला तर नौकरी तर सुटूं शकतेच पण नौकरी बरोबरच मिळणाऱ्या आदराला पारखे होऊन अपमानाचे दुःख सहन करावे लागेल हा विचार रमाकांतानें केला होता. म्हणूनच स्वतःच्या हक्काच्या गांवी असेलेली शेती करून कशाही प्रकारची काळजी व व्याप नसलेले सुखी जीवन जगण्यासाठी हा निर्णय पूर्ण विचारांती घेतला होता."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होतांच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हां झाडास लोंबकळूं लागला.

(कल्पित)

मत्सराचे फळ

अमरेन्द्रपुरचा राजा विजयकांत याची राणी कांचनमाला हिजकडे अतिमौल्यवान असा एक रत्नजडित कंबरपट्टा होता. एके दिवशी रूपवती कांचनमाला हा पट्टा आपल्या नाजूक कंबरेला बांधत होती. तेव्हां जुना झालेला असल्या कारणाने तो तुटला.

कांचनमाला देवीला हा आवडत असे म्हणून तो तुटल्यामुळे तिला फार वाईट वाटले. तिने ही गोष्ट आपल्या नवऱ्याला सांगून एखाद्या कुशल सोनाराकरवी कंबरपट्टा जोडवून घेण्याची इच्छा व्यक्त केली.

राजा विजयकांतने ही जबाबदारी आपल्या मंत्र्यावर सोपवली. मंत्र्याने चौकशी केली तेव्हां मणिभूषण हा एक कुशल सोनार असल्याचे त्याला कळले. इतर बरेचसे सोनार हे काम आपल्याला मिळावे म्हणून मंत्र्याला भेटून गेले होते. पण मंत्र्याने या कामासाठी मणिभूषणाचीच निवड केली व कंबरपट्टा त्याला देऊन एका आठवड्यांत हे काम पूर्ण करावयास सांगितले.

मणिभूषणाला महाराणीच्या दागिन्याचे काम मिळाल्याचे कळल्यामुळे मकरभूषण नांवाच्या सोनाराला हेवा वाटूं लागला कारण राजमहलांत दाग-दागिने घडवण्याचे काम अधून-मधून त्याला मिळत असे, मकरभूषणच्या कारागिरीबद्दल कांही दिवसांपूर्वी राणी सरकारने नाक मुरडले होते ही गोष्ट मंत्र्याच्या लक्षांत होती म्हणून यावेळी कंबरपट्ट्याच्या बाबतींत त्याला कळवण्यांत सुद्धा आले नव्हते.

मणिभूषणाने कंबरपट्टा दुरुस्त करून दोन आठवड्या नंतर मंत्री महोदयांजवळ दिला. मध्यंतरी आठवडाभर त्याची प्रकृती बरी नसल्यामुळे काम पूर्ण करण्यास एक आठवडा उशीर झाल्याबद्दल त्याने मंत्र्याकडे माफी मागून घेतली.

राणी कांचनमालेस, मणिभूषणाची कारागिरी बघून आश्चर्य वाटले. इतक्या जुन्या कंबरपट्टास त्याने नुसते दुरुस्तच केले नव्हते तर अगदी नव्यासारखे केले होते. राजाने त्याला एक हजार वराह देऊन त्याच्या कार्यकुशलतेचा गौरव केला.

यामुळे तर मकरभूषणाचा मत्सराग्नि जास्तच भडकला. एके दिवशी त्याने राजाची भेट घेतली व म्हणाला–"महाराज, मणिभूषणाने महाराणी सरकारचा कंबरपट्टा एका आठवड्यांत परत केला नाही. याचे कारण आत्तांच कळले आहे. ह्याची बायको एक आठवडाभर राणी सरकारचा कंबरपट्टा घालून मोठ्या दिमाखाने मिरवत होती. राणीसरकारचे दागिने एका य:कश्चित् बाईने वापरणें हा अक्षम्य गुन्हा नाही काय?"

हे ऐकून राजा विजयकांत फारच संतापला, पण घाईने निर्णय न घेता मकरभूषणाने सांगितलेल्या बातमीतील खरे खोटेपणाचा पत्ता लावण्याची कामगिरी त्याने मंत्र्यावर सोपवली.

दुसऱ्या दिवशी मंत्र्याने राजास भेटून निवेदन केले–"महाराज, मणिभूषण आणि त्याची बायको निरपराधी आहेत हे निस्संदेह खरे आहे. मकरभूषणाने केवळ मत्सरापोटी केलेल्या या खोट्या आरोपाबद्दल त्याला शंभर फटक्यांची शिक्षा देण्यांत यावी."

राजाने विचारले–"मणिभूषण निरपराधी आहे हे कशावरून ठरवण्यांत आले आहे? त्याचा निर्दोषीपणा सिद्ध करूं शकाल काय?"

मंत्र्याने लगेच एका शिपायांकरवीं मणिभूषणास निरोप पाठवला–"पत्नीस राणीच्या महाली घेऊन यावे."

थोड्याच वेळांत आलेल्या मणिभूषणाच्या पत्नीस बघतांच महाराणीनेच नव्हे तर तिच्या दासींनी सुद्धा आपले हंसू महत्प्रयासाने दाबले. कारण ती अतिशय लठ्ठ होती.

केवळ मत्सरापोटी मणिभूषणावर खोटा आरोप लावणाऱ्या मकरभूषणास शंभर फटक्यांची शिक्षा ठोठावण्यांत आली.

न्यायघंटा

चंपक देशाचा राजा शूरसिंह न्यायी म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याने राजमहालाच्या प्रवेशद्वारापाशी एक न्यायघंटा लाविली होती. ज्याच्यावर अन्याय झाला असेल अशा कुण्याही नागरिकाला अन्याया विरुद्ध दाद मागण्यासाठी ही घंटा वाजवावयाची मुभा होती. घंटेचा आवाज ऐकून राजा बाहेर येऊन तत्काळ न्यायदान करीत असे.

वीस वर्षांपूर्वी तपश्चर्या करण्यासाठी हिमालयांत गेलेले शूरसिंहाचे गुरु परत आले होते. राजा शूरसिंहाने त्यांना आपल्या राजवाड्यावर सन्मानपूर्वक बोलाविले होते. तो त्यांना आपल्या शासनासंबंधीची सविस्तर माहिती देत होता.

त्याचवेळी राजमहालाचा पर्यवेक्षक अधिकारी तिथे येऊन म्हणाला–"महाराज, न्यायघंटा फारच झिजली असल्यामुळे तिचा आवाज नीट येईनासा झाला आहे. नवी घंटा लावणें आवश्यक झाले आहे."

"देशांत न्याय घंटेची आवश्यकता नसलेला नागरिक दिसेनासा झाला आहे त्यामुळेच न्यायघंटा लवकर झिजत आहे." पर्यवेक्षक म्हणाला.

"तर मग यावेळी चांगल्या प्रतीचे धातु वापरुन थोड्या मोठ्या आकाराची घंटा तयार करवून घ्या," राजाने आज्ञा दिली.

त्यांच्या या संवादावर हंसत गुरु म्हणाले–"राजा! आतां लोकांना गरज न्यायाची आहे, न्यायघंटेची नव्हे! देशांत किती न्यायालयं आहेत, किती बंदिशाळा आहेत, किती दवाखाने आहेत; याला महत्व नसते लोकांना त्यांची किती कमी गरज भासते व ते किती सुखी होतात याला महत्व असते."

गुरुचे शब्द ऐकून राजाचे डोळे उघडले, त्याला आपल्या शासनांतील न्यून कळले.

काजीची युक्ती

एका नवाबाच्या हाताखाली एक वजीर होता. त्याने एके दिवशी एका अत्यंत रूपवती गुलाम स्त्रीस विकत घेतले. ही गोष्ट नबाबास कळली व त्याच्या मनांत तिला बघण्याची अनावर इच्छा झाली. त्याने वजिराकडे निरोप पाठवला–"आज रात्री मी आपल्या घरी खाना घेण्यास येत आहे!"

वजिराने नबाबासाठी शाही मेजवानीचा बेत केला. उंची खाद्यपदार्थ व मद्याची व्यवस्था केली. मद्य पुरवणारी साकी म्हणून आपल्या नव्या दासीला ठेवले. खाना आटोपून नबाब व वजीर मद्याचा आस्वाद घेत बोलत बसले. साकी मद्याचे प्याले भरून देत होती.

अचानक नबाब म्हणाला–"वजीर साहब, तुम्ही मला तुमची ही गुलाम दासी विका, तुम्ही जो दाम दिलाय याच्या दुप्पट रक्कम मी तुम्हाला देईन."

"गुस्ताखी माफ असावी हुजूर!" वजीर अत्यंत विनयाने म्हणाला–"या दासीला विकण्याचा माझा मुळीच मानस नाहीं."

"तर मग, मला ही मुलगी नजराणा म्हणून द्या." नबाब म्हणाला.

भीड न बाळगतां वजीर म्हणाला–"तसाही माझा मुळीच विचार नाही सरकार!"

वजिराचे असे उद्धटपणाचे वागणें बघून नबाबास भयंकर संताप आला. संतापाच्या भरांत तो म्हणाला–"जर तू मला ही दासी विकत अथवा भेट म्हणून देणार नसशील तर अल्लाची कसम मी माझ्या बेगमला तलाक देईन."

नबाबाची शपथ ऐकून वजीर ही हट्टास पेटून म्हणाला–"मी माझ्या बायका-मुलांस सोडून देईन, पण ही दासी तुम्हांला विकणार नाहीं, देणार नाहीं. जर माझे म्हणणें खोटे झाले तर मी खुदाच्या दरबारी गुन्हेगार झालो, समजा."

दोघांनी ही जिभेला हाड नसल्याप्रमाणें इरेस पडून आधी शपथा घेतल्या. नंतर दोघांनाही पश्चात्ताप होऊं लागला.

"आतां काय करावे?" नबाबाने म्हटले–"आपल्या दोघांच्याही शपथा न मोडतां या पेचांतून सुटण्याचा मार्ग काय?"

"या पेचांतून सुटण्याचा मार्ग एकटा काजीच सुचवूं शकेल, हुजूरांचा हुकूम असेल तर त्याला येण्याचा निरोप पाठवीन." वजीराने नबाबास म्हटलें.

नबाबाने, "ठीक आहे!" म्हणतांच वजिराने काजीकडे तांतडीचा निरोप पाठवला. काजी आला. याने समग्र माहिती ऐकली व म्हणाला–"ही कांही फार मोठी समस्या नव्हे. वजिराने नबाबास अर्धी दासी विकावी व अर्धी "नजराणा" म्हणून द्यावी, म्हणजे हा प्रश्न सहज सुटेल."

ही युक्ती ऐकून नबाबास फारच खुशी झाली, "वाह, बहोत खूब." तो म्हणाला–"अजून एका बाबतींत आपल्या सल्ल्याची गरज आहे मौलवी साहब, या मुलीची गुलामगिरींतून सुटका झाली तरच मी हिला माझ्या जनानखान्यांत सामिल करूं शकेन आणि कायद्यानुसार गुलामगिरींतून मुक्त होण्यास ही मुलगी एका पायावर तयार होईल. तरी या बाबतींत एखादा सुलभ उपाय लवकर सुचवा.

काजीने आपल्या टकलावरून हात फिरवीत क्षणभर विचार केला व म्हणाला–खाविंद, यासाठी एकच सोपा उपाय आहे. तो म्हणजे, जर आतां हिचे कुणाबरोबर तरी लग्न लावून दिले तर तत्क्षणीं हिची गुलामगिरींतून मुक्तता होईल. नंतर लगेच त्या माणसाकरवी हिला तलाक देववून, मर्जीप्रमाणें या मुलीस आपल्या जनानखान्यांत भरती करता येईल."

"बहोत अच्छे, वजीर साहब, एखाद्या नोकराला बोलवा." नबाब म्हणाला.

वजिराने आपल्या एका नौकराला बोलावले. काजीने त्या नौकराबरोबर त्या गुलाम मुलीचा निकाह् लावला व म्हणाला– "आतां ही गुलाम राहिली नसून स्वतंत्र झाली आहे. तरी आतां हिला लगेच तलाक देववूं या."

पण तो नौकर या गोष्टीला तयार झाला नाही तो म्हणाला–"माझी ही बीबी फारच सुन्दर आहे. हिला तलाक द्यायला मी मुळीच तयार नाहीं." नबाबाने व वजिराने कितीही जरब दाखविला तरी तो नमला नाही. नबाबाच्या तळपायाची आग मस्तकाला भिडली. तो भडकून काजीला म्हणाला–"अरे नतदृष्ट! हाच काय तुझा सोपा उपाय! आतां या पेंचातून मार्ग न काढलास तर तुझे शीर धडावेगळे करून वेशीवर टांगेन."

काजी म्हणाला–"हुजूर, आपण उगाच बेचैन होत आहांत या क्षुल्लक पेचाची मातब्बरिच ती काय? वजीर साहेबांनी या नौकराला जर गुलाम म्हणून मला दिले तर सगळ्या पेचांतून सुटतां येईल. तो पण काय मला सांग म्हणजे मी तुला देतो त्याने कानात काहीतरी सांगितले.

"दिलं, घे!" वजीर म्हणाला. काजी त्या मुलीकडे वळून म्हणाला–"हा नौकर माझा गुलाम आहे. मी याला गुलाम म्हणून तुला देत आहे. तूं स्वीकारशील ना?" ती खूप आनंदीत होऊन म्हणाली.

"हो, स्वीकारते." ती मुलगी म्हणाली.

"बस्स! झाले तर मग, कायद्यानुसार तुझा गुलाम, तुझा नवरा होऊं शकत नाहीं. हे लग्न रद्द झाले! अन् मी आलेले कार्य सुद्धा सिद्ध झाले आतां मी येतो." असे म्हणत काजी उठला.

नबाबाने त्याला थांबवीत म्हटले– "आम्हाला सल्ला आणि न्याय दिल्याबद्दल मी तुम्हाला सन्मानार्थ ही भेट देत आहे घ्या." असे म्हणून नबाबाने त्याला सोन्याच्या दीनारांनी भरलेली एक थैली दिली. ती थैली घेऊन काजी आपल्या रस्त्याने निघून गेला.

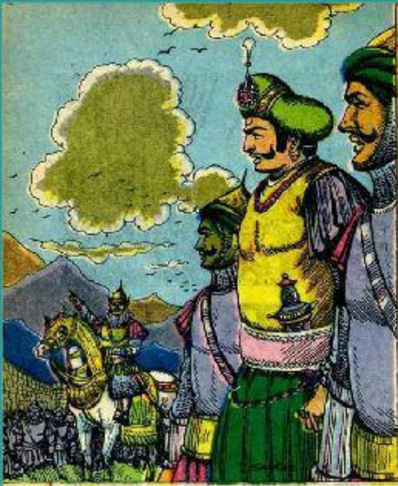

पंचकल्याणी

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी एक उत्तम जातीच्या घोड्याच्या रूपे अवतार धारण केला. राजाच्या तबेल्यातल्या घोड्यांमध्ये तो घोडा पंचकल्याणी नामे ओळखला जाई. म्हणून त्याच्या खाण्या पिण्याची, वस्त्राभूषणाची व खोगीर वगैरेची राजेशाही थाटात व्यवस्था करण्यात येत असे.

राजाच्या तबेल्यातील फक्त त्या घोड्याला जुन्या धान्याचा दाणा देण्यात येई. तिसऱ्या वर्षापासून त्याची देखरेख स्वतंत्रपणे केली जाऊ लागली. त्याला जो दाणापाणी देण्यात येई तो इतर सामान्य घोड्यांसारखा नसे. एक हजार मोहोरा खर्च करून तयार केलेल्या सोन्याच्या ताटात त्याला दाणा दिला जाई. तो राही त्याचा तबेला सुगंधी द्रव्यांनी शिंपडलेला असे. त्या तबेल्याच्या चारी बाजूला सुंदर पडदे लावलेले होते. शिवाय सोनेरी फुलांच्या काठाची चमकदार चांदणी लावलेली होती. चारही भिंतींवर सुवासिक फुलांच्या माळा सोडलेल्या होत्या. रात्रं दिवस त्या तबेल्यात सुवासिक उदबत्त्यांच्या धूप दरवळत होता. सर्व वातावरण कसे शोभिवंत व प्रसन्न होते. अशा तऱ्हेने त्यां घोड्याचा तबेला सजवलेला असे.

अशा तऱ्हेने अश्वाला शोभिवंत करून ठेवलेले पाहून काशी राजाच्या सामंतांना त्याचा हेवा वाटू लागला. त्याचा पाण-उतारा कसा करतां येईल याचा ते सारखा विचार करू लागले. एकदां सात मोजक्या प्रमुख सामंत राजांनी मिळून एक कारस्थान रचले. त्यांनी एक पत्र लिहून एका दूताला काशी राजाकडे पाठविले. त्या पत्रांत त्यांनी लिहिले होते की तुम्ही आपले

राज्य आम्हांला देऊन तरी टाकावे, नाही तर युद्धाला तयार रहावे. लगेच काशी राजाने आपल्या सर्व मंत्र्यांची सभा बोलाविली आणि आलेल्या प्रसंगाला कसे तोंड द्यावयाचे या विषयी त्यांचा सल्ला विचारला. मंत्री म्हणाले–"महाराज! आपण स्वतः युद्धाला जाण्याची गरज नाही. आपण आपले सेनापती वीरवर्मा यांस युद्धाला पाठविले तरी पुरे! ते युद्ध जिंकून येतील. त्यांना शक्य झाले नाही तर पुढे काय करावयाचे याचा विचार करतां येईल."

म्हणून काशी राजाने सेनापतीला बोलाविले व म्हणाला–"सेनापती! आपल्यावर सात सामंत राजे चालून आले आहेत. त्यांना जिंकणे तुम्हांला शक्य आहे का?"

सेनापती म्हणाला–"महाप्रभू! महाराजांचा अत्यंत प्रिय असा पंचकल्याणी घोडा आपण देऊ शकलात तर या सातही सामंतांनाच नव्हे तर सर्व देशभरचे लोक आले तरी जिंकणे अशक्य नाही." वीरवर्मा राजाला आत्मविश्वास पूर्वक म्हणाला. राजाला ते ऐकून फार आनंद झाला. त्याने अत्यंत आनंदाने पंचकल्याणी घोडा देऊन आणि सेनापतीला प्रोत्साहन देऊन निरोप दिला.

राजाचा निरोप घेऊन सेनापती लगेच पंचकल्याणी घोड्यावर बसून युद्ध करायला रणांगणावर गेला.

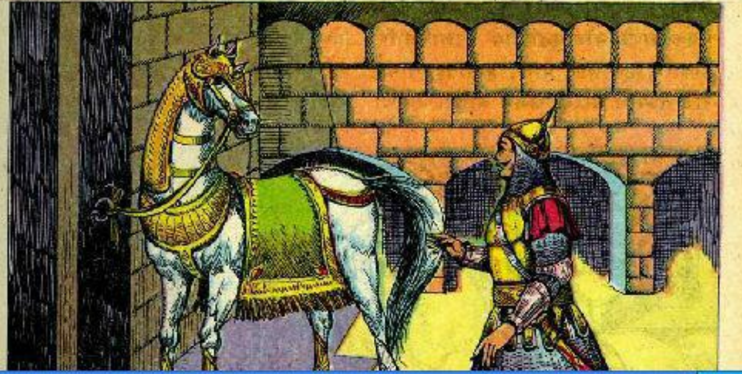
वीरवर्मा विजेसारखा किल्ल्यातून घोड्यावर बसून शत्रूवर तुटून पडला. त्याने पहिल्या सामंतशी शौर्य साहसाने युद्ध करून त्याला कैद केले. नंतर तो पुन्हां रणांगणावर येऊन दुसऱ्या सामंताला आणि त्यानंतर क्रमाने पांच राजांना जिंकून त्यांना कैद केले.

सहाव्या राजाशी युद्ध करीत असतां त्याच्या घोड्याला एक जबर जखम झाली आणि जखमेतून रक्त येऊ लागले.

वीरवर्माने आपल्या पंचकल्याणी घोड्याला एका दाराजवळ बांधून ठेवले आणि आणखी एका घोड्यावर बसून युद्धाला जायचा विचार करू लागला. म्हणून तो पंचकल्याणी घोड्याचे खोगीर व लगाम वगैरे काढू लागला.

तेव्हां पंचकल्याणी रूपात असलेल्या बोधिसत्वांनी सेनापती काय करीत आहेत ते डोळे उघडून पाहिले. "अरे रे, हे शूर सेनापती! तू किती भोळा आहेस रे! मला जखम लागलेली पाहून तू दुसरा घोडा तयार करू लागलास? सातव्या शत्रुसैन्याचा व्यूह भेद करून सातव्या सामंताला कैद करणे त्या घोड्याला शक्य तरी होईल का? तू दुसऱ्या घोड्याला घेऊन गेलास तर आतांपर्यंत मिळविलेला जय व्यर्थ होईल. तू निष्कारण शत्रूच्या हाती कैद होशील व शत्रू हाल हाल करून तुला ठार करील आणि आपले दोघांचे मालक काशीराज शत्रूच्या हातांत अगदी सहजी कैद होतील. सातव्या सामंताला जिंकणे फक्त मलाच साध्य होईल, आणखी कोणत्याही घोड्याला ते शक्य नाही. हे तुला कसे कळत नाही!" असा विचार करीत पंचकल्याणी घोडा फार दुःखी झाला.

तो तेवढ्यावर थांबला नाही. त्याने वीरवर्मालाजवळ बोलाविले व म्हणाला–"हे वीरवर! सातव्या राजाला जिंकणं हे काम माझ्या शिवाय इतर कोणत्याही घोड्याला शक्य नाही! मी आतांपर्यंत साध्य करून घेतलेले काम व्यर्थ करू नकोस! कोणत्याही परिस्थितीत धैर्य व

साहस सोडतां कामा नये. तसाच आत्मविश्वासही सोडून चालणार नाही. म्हणून माझ्यावरच पूर्ण विश्वास ठेवून, मला जखम झाली एवढ्यावर घाबरून जाऊन मला सोडू नकोस. माझ्या जखमेवर पट्टी बांध व लवकर माझ्यावर स्वार होऊन रणांगणावर जा." अशा तऱ्हेने अनेक प्रकारे समजावून सांगितले.

वीरवर्माने लगेच आपल्या पंचकल्याणी घोड्याच्या जखमेला पट्टी बांधली व त्याला तयार केले. तो त्याच्यावर बसून निघतांच तो विद्युत् वेगाने निघाला. त्याने सहावाच नाही तर सातवा व्यूहही भंग केला. वीरवर्माने सातव्या सामंताला जिंकून त्यालाही कैद केले. अशा तऱ्हेने वीरवर्माला त्या युद्धातही जय मिळाला.

सातही सामंतांना कैद करून वीरवर्माने काशी राजाच्या समोर नेऊन उभे केले. पंचकल्याणी घोडासुद्धा तेथे आला आणि राजाला म्हणाला–"प्रभो! हे सातही सामंत राजे तुझ्याच सारखे राजेच आहेत. त्यांचा वध करणे योग्य होणार नाही. त्यांचा अपमान करणेसुद्धा रास्त नाही. तू त्यांना कोणत्याही एका अटीवर सोडून देणेच श्रेयस्कर होईल! राजा, उदारतापूर्वक शत्रूला क्षमा करून न्याय व धर्माने राज्य कर!" पंचकल्याणी घोड्याने या शब्दात राजाला उपदेश केल्यावर सैनिकांनी पाठीवरचे खोगीर व तोंडातून लगाम काढला. आणि घोड्याच्या अंगावरचे दागिने काढले. ते काढीत असतांनाच पंचकल्याणी घोड्याने अंग टाकले आणि त्याचे पंचप्राण, पंचतत्वात लुप्त झाले!

त्यानंतर काशी राजाच्या आज्ञेने सर्व गौरव व मानमरातबाने त्या घोड्याची उत्तरक्रिया करण्यात आली. वीरवर्माचा राजदरबारात सत्कार झाला. सातही सामंत राजांना आदरपूर्वक त्यांच्या त्यांच्या राज्यात परत पाठविण्यात आले. त्या दिवसापासून बोधिसत्वांना मान्य असलेल्या धर्म व न्याय पद्धतीने राजाने राज्य करून कीर्तीसंपादन केली.

चितोडची राणी पद्मिनी-२

अल्लाउद्दिनाच्या दगलबाजीपणाचा प्रत्येक रजपूत वीराला भयंकर राग आला. पद्मिनीमात्र क्रोधाविष्ट न होता राजाला सोडविण्याला काय युक्ती करावी याचा विचार करू लागली. तिने आपले चुलते इतर सरदार यांची भेट घेऊन एक उपाय योजला.

एका रजपूत सरदाराला अल्लाउद्दिनाकडे दूत म्हणून पाठविण्यात आले. त्याने सुलतानाला त्याच्या शिबिरात भेटून पद्मिनी त्याला भेटायला येणार असल्याचे सांगून तिला एका राणीच्या इतमामाप्रमाणे तिच्या सखी व दासींसह मेण्यात बसून येण्यास परवानगी द्यावी अशी विनंती केली.

सुलतान अल्लाउद्दिनाने त्या विनंतीस आनंदाने होकार दिला. संध्याकाळी चितोडच्या किल्ल्यांतून सातशे मेणे अल्लाउद्दिनाच्या पडावाकडे निघाले. सुलतान व त्याचे सरदार कुतूहलपूर्वक त्या मेण्यांकडे पहात राहिले.

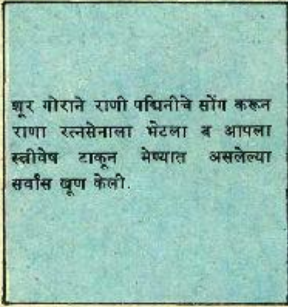

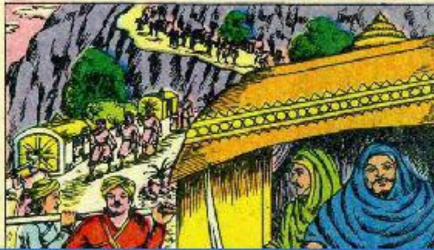

सर्वांत पुढे असलेल्या मेण्यातून एक तरुण स्त्री बाहेर येऊन सुलतानाला ती पद्मिनीची सर्वांत मोठी सखी असल्याचे व राणी आपल्या यजमानांची शेवटची भेट घेऊन येणार असल्याचे सांगून त्या गोष्टीस परवानगी मागितली. सुलताने होकार दिला.

शूर गोराने राणी पद्मिनीचे सोंग करून राणा रत्नसेनाला भेटला व आपला स्त्रीवेष टाकून मेण्यात असलेल्या सर्वांस खूण केली.

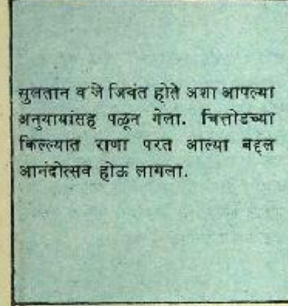

सातशे मेण्यांतून स्त्रीवेषांत असलेले चवदाशे वीर आणि मेणा उचलून आणणारे प्रत्येक मेण्याला चार प्रमाणे असलेले २७०० रजपूत वीर मेण्यांतून लपवून ठेवलेली शस्त्रास्त्रे काढून सज्ज झाले.

ते पाहून सुलतान व त्याचे सरदार थक्क झाले. राणा रत्नसेन काही रज-पूत सरदारांसह पळून गेला. रजपूत सुलतानाच्या शिबिरावर तुटून पडले. त्याने अनेक शत्रूंना कापून काढले आणि जे शरण मागू लागले त्यांना त्यांनी सोडून दिले.

सुलतान व जे जिवंत होते अशा आपल्या अनुयायांसह पळून गेला. चित्तोडच्या किल्ल्यात राणा परत आल्या बद्दल आनंदोत्सव होऊ लागला.

सुलतान आपला अपमान व पराभव झाल्याबद्दल निरुत्साहित न होता चिडून गेला. त्याने पूर्वी गुजरात व इतर प्रदेशांवर केलेल्या स्वाऱ्यांत जे अलोट धन मिळविले होते ते खर्च करून मोठे सैन्य उभे केले आणि क्रूर मुसलमान सरदारांना आपल्या सैन्यात भर्ती करून घेतले.

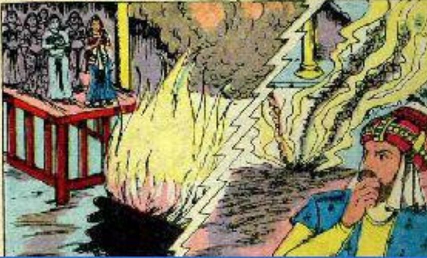
अशा तऱ्हेने दोन वर्षांनी सर्व तयारी करून सुलतानाने पुन्हां एकदा चितोड-वर स्वारी केली. यावेळी त्याने आपल्या सैनिकांना उत्तमोत्तम शस्त्रे दिली होती, क्रूर सरदारांच्या हाती नायकत्व दिले होते.

तरी राजपूत सरदारांनी शौर्य पराक्रम दाखवून सुलतानाच्या अफाट सैन्याला तोंड दिले. गोरा व बादल किल्ल्याच्या मुख्य द्वारावर आपल्या सैन्यानिशी उभे होते. निकराची लढाई झाली व दोघांस वीरगती मिळाली. त्या भयंकर युद्धात किल्ल्यात असलेला प्रत्येक पुरुष युद्ध करून धारातीर्थ पडला.

शत्रूचा विजय झाल्याची वार्ता कळ-ताच राणी पद्मिनी व किल्ल्यातील सर्व स्त्रियांनी जोहार करून अग्निप्रवेश केला. अल्लाउद्दिनाने किल्ल्यात पाऊल टाकले तेव्हां त्याला राखेच्या एका ढिगाऱ्या शिवाय काहीच नजरेस आले नाही.

दुर्दैव

एका गांवांत दोन भाऊ होते. दोघांची लग्नें झाली. वडिलांच्या संपत्तीची समान वाटणी करून घेऊन दोघांनी वेग-वेगळे संसार थाटले. जसाजसा काळ जाऊ लागला तसतशी त्यांच्या नशीबाची पावलं वेगळ्या मार्गाने पडूं लागली. मोठ्या भावाला सुदाम्या प्रमाणें दरवर्षी एक मूल होत गेले. संपत्तीला आहोटी लागत राहिली. धाकट्याला अनुकूल दिवस येत राहिले व तो फार मोठा श्रीमंत झाला.

परिस्थिती फारच हलाखीची झाली. त्याला त्याच्या बायकोला व मुलांना अंग झाकण्या पुरती वस्त्रेसुद्धा नव्हतीं. कित्येक दिवसांत पोटभर जेवण तरदूर पेजसुद्धा पोटभर मिळाली नाहीं. मुलांची उपासमार बघून मोठ्या भावानें स्वाभिमान बाजूला ठेवला व धाकट्या भावाकडे जाऊन म्हणाला–"देवाच्या दयेनें तुला कांही कमी नाही तरी यावेळी मी तुझ्या शिवाय कुणा-पुढे हात पसरूं? तुला जमेल तशी मदत करून आम्हाला उपासमारीतून सोडव."

धाकट्याने थोडा विचार करून म्हटलें–"मदत करायला कांही हरकत नाहीं, पण तूतं मी सुद्धा फार मोठ्या खर्चांत अडकलो आहे. उद्यां माझा वाढदिवस आहे. त्या निमित्ताने गांवांतील मोठ-मोठ्या लोकांना आमंत्रण दिले आहे. मोठ्यांना आधी तर बोलवूंच नये अन बोलावले तर त्यांच्या इतमामांस शोभेसा थाट केल्याशिवाय गत्यंतर उरत नाही. किती खर्चाचे हे काम आहे. तूंच विचार कर हो, या सोहळ्या नंतर हातांत जर कांही उरले, तर फूल ना फुलाची पाकळी तुला देण्यांत मला आनंदच वाटेल. उद्यां मात्र तूं वहिनी व मुलांना घेऊन अवश्य ये. नंतर या बाबतींत आपण सविस्तर बोलूं!"

मोठ्या भावाने विचारांत पडून म्हटलें– "तू एवढ्या समारंभपूर्वक आपला वाढदिवस साजरा करीत असतांना जुन फाटकं नेसून आमचे येणें कशाला रे बाबा!"

"हे काय बोलणें झाले? मला मोठेपण आले तेवढ्याने आपल्या रक्ताच्या नात्यांत फरक पडतो थोडाच? तुम्ही अवश्य या." असे म्हणून धाकटा भाऊ निघून गेला.

धाकट्या भावाच्या बोलण्यांनी अतिशय सुखावलेला मोठा भाऊ घरी जाऊन बायकोला म्हणाला–"अगं! उद्या माझ्या भावाच्या वाढदिवसानिमित्ताने फार मोठा समारंभ आहे. त्याने आपल्याला जेवणाचे आमंत्रण दिले आहे.

"छे! अशी लक्तर अंगावर घेऊन आपण तिथें जाणें म्हणजे चार-चौघांत हंसे करून घेणें होय, त्यापेक्षा न जाणें बरे." त्याची बायको म्हणाली.

त्यावर वडील भाऊ समजावणीच्या स्वरांत म्हणाला–"न जाणें बरे दिसत नाही आणि आपली परिस्थिती लोकांना माहीत नाही असे थोडेच आहे?"

दुसऱ्या दिवशी मोठा भाऊ बायको मुलांसह भावाच्या घरी गेला. घरभर बडी-बडी मंडळी होती. थाटाने घर जगमगत होते. त्याची किंवा त्याच्या कुटुंबाची कुणीच दखल घेतली नाही. शेवटच्या पंक्तीतसुद्धा त्यांना जागा मिळाली नाही.

त्यांची निराशा झाली, मुलां-बाळांसह तो उपाशी पोटी परत आपल्या खोपटांकडे निघाला.

त्याची बायको चाहूल ऐकून म्हणाली– "आपल्या मागे कुणीतरी येतय, सगळ्या जगानं आपल्याला तोडलंय अन हा मेला आपल्या मागे लागलाय."

"आपल्या दुर्दैवाशिवाय आपल्या मागे कोण येणार?" नवरा म्हणाला.

ते खरेच होते, तो माणूस त्यांचे 'दुर्दैव' होता. तोंवर त्यांनी त्याला बघितले नव्हते पण तो नेहमी त्यांच्या मागेच असायचा.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी वडील भाऊ घराबाहेर येऊन बघतों तर दुर्दैव अंगणांतच बसून होते.

तो मोठ्या भावाला म्हणाला–"या जगांत सुख नांवाची गोष्ट नाही. मग विचार कां करतोस? चल, आपण दारू प्यायला जाऊं या दारूंत सर्व दुःख बुडवून टाकू या."

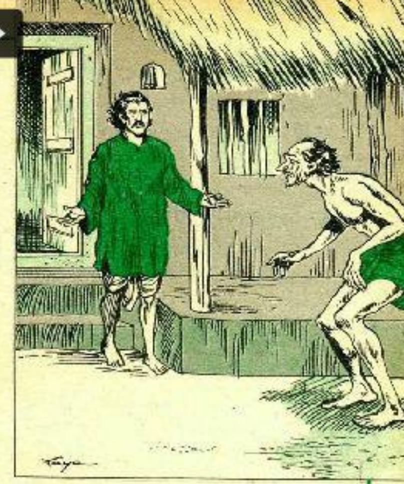
"अरे, पण दारू प्यायला मजकडे पैसा नाही ना!"

"तुझी जुनी कांबळी आहे ना, ती विकून टाक. आतां हिवाळ्याचे दिवस संपलेयत पुन्हां हिवाळा येईल तोंवर जगलों-वाचलों तर तेव्हांचा विचार तेव्हां करूं." दुर्दैव म्हणालें.

मोठ्या भावाने खोपटांतून जुनी कांबळी आणली. ती विकून आलेल्या पैश्यांनी ते दारू प्याले.

मग, अशाच सवंयीने घरांतील एकेक चीजवस्तू विकून तो दुर्दैवाबरोबर दारू पीत राहिला.

शेवटी विकण्यासाठी घरांत कांहीच उरले नाही तेव्हां मोल मजूरी करून चार पैसे कमवून आणावेत असा विचार त्याने केला. नेहमी प्रमाणें दुर्दैवाने त्याला निरुत्साहित करायचे सोडले नाही. पण मोठ्या भावाने विचार केला–"जोंवर मी याच्या विरोधाला न जुमानतां पुढे पाऊल

टाकणार नाहीं तोंवर माझी स्थिती सुधारणें शक्य नाही.

एके दिवशी तो कामावरून परत येत होता. दुर्दैव त्याच्या मागे होतेच ते दोघे शेतांतून चालत असतांना मोठ्या भावाची नजर बाजूच्या मोकळ्या चराईंत पडलेल्या एका मोठ्या शिळेवर पडली तो विचार करूं लागला–"आजबाजूला पहाड-डोंगर नसतांना ही शिळा इथे कशी काय आली असावी? कुणी तरा मुद्दाम ही इथे आणली असावी असे वाटतें. कदाचित हिच्याखाली गुप्तधन तर नसेल?" त्याने हा विचार बोलून दाखवतांच दुर्दैव म्हणालें–"हा सगळा तुझा भ्रम आहे. इथे धन कोण

पुरून ठेवणार? आणि समज, असले तरी ते तुझ्या-माझ्या नजरेला कसे पडणार? आपल्या नशिबाला असे कांही शक्य तरी आहे का?"

पण आतां त्याचे ऐकायचे नाही. हे मोठ्या भावाने ठरवले होते. तो लगेच गांवांतील एका ओळखीच्या शेतकऱ्याकडे गेला आणि एक बैलगाडी थोड्यावेळासाठी मागून आणली. जातांना आणि येतांना दुर्दैवाचे निरुत्साहित करणें चालूच होते पण त्याने तिकडे लक्षच दिले नाही.

शिळेजवळ बैलगाडी थांबवून तो उतरला त्याने शिळेला हात घातला व दुर्दैवाला म्हणाला–"बघतोस काय जरा एक धक्का दे, हा दगड हलवू या."

कुर-कुरतच दुर्दैवाने हात लावला. अखेर थोडा घाम गाळल्या नंतर शिळा बाजूला झाली. याने कल्पना केल्या प्रमाणें शिळे-खाली खोल पोकळींत सोन्याची नाणीं होती. दोघांनी ती नाणी काढून गाडींत भरली अंधार वाढत होता.

"निघण्या आधी अजुन कांही नाणीं आंत राहून तर गेली नाहीत नां बघून ये" मोठ्या भावाने त्या दुर्दैवाला म्हटलें.

"कांही बघायची गरज नाही. आतां त्यांत कांही उरले नाही."

"खड्डयांत उतरून पोकळींत हातांनी नीट चांचपून बघ, एक-दोन नाणी असतील तर ती तरी कां सोडायची चल उतर!" मोठा भाऊ म्हणाला.

इतके सोने मिळाले, एक-दोन नाणीं गेली तर काय हरकत आहे..." असे कुर कुरतच दुर्दैव खड्ड्यांत उतरलें. तोओणवा होऊन हातांनी चांचपडूं लागला. तेव्हां मोठ्या भावाने चपळाईने ती शिला पूर्वी प्रमाणें खड्ड्याच्या तोंडावर बसवून टाकिली व सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेली बैलगाडी घेऊन घरी आला. त्याच्या मागे लागलेल्या दुर्दैवा पासून त्याची कायमची सुटका झाली.

त्यानंतर तो मुलां-बाळांसह सर्व प्रकारे सुखी जिवन जगू लागला.

फरारी नवरा, लक्ष्मीसारखी बायको

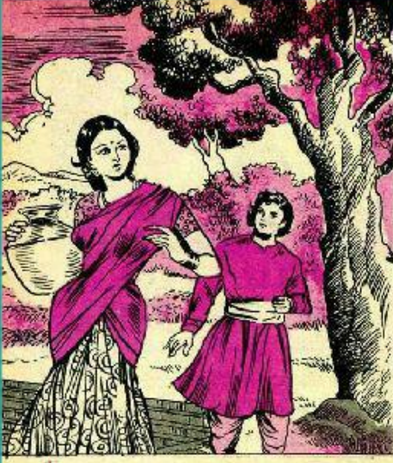
भल्या पहाटे उठून, घागर घेऊन, राधा पाणी आणण्यासाठी गांवाबाहेर असलेल्या मळ्यांतील विहिरीवर निघाली. अंधार असला तरी सरावाच्या पायऱ्या उतरून राधेने घागर भरली पण अचानक तिच्या हातून घागर सुटून विहिरींत बुडाली.

यामुळे अस्वस्थ चित्ताने पायऱ्या चढून वर येऊन, कुणी मदतीसाठी मिळेल कां? या आशेने ती इकडे-तिकडे बघूं लागली. इतक्यांत शेजारच्या आंब्याच्या झाडांआडून एक युवक बाहेर येत म्हणाला–"इतकी गांव बघितली पण तुमच्या गांवची सर कोणत्यात गांवाला नाही डोंगराच्या कुशीत फळांच्या राईनी, रम्य वनश्रीने नटलेले हे गांव फारच आवडले बुवा आपल्याला." क्षणभर थांबून तिच्याकडे निरखून बघत म्हणाला–"इतक्या पहाटे, एका बाईने एकटीनेच अशा निर्जन जागी येणें."

भांबावलेल्या अवस्थेत त्याच्याकडे क्षणभर बघून स्वतःला सांवरत राधा म्हणाली–"दररोज माझी आत्याच पाण्याला येते, पण तिला ताप येतो आहे, जागी झाली तर मला पाणी आणूं देत नाही. म्हणून अंधार असतांनाच पाणी न्यायला आले होते, पण माझी घागर हातांतून सुटून विहिरींत बुडाली आहे. तुम्हांला पोहतां येत असेल तर घागर काढून देतां कां?"

"पोहणे? अहो, मी तर पट्टीचा पोहणारा आहे." असे म्हणत त्या तरुणाने आपला अंगरखा काढून झाडावर लटकवला व त्या विहिरींत सूर मारला व कांही वेळांतच भरली घागर घेऊन वर आला.

राधेला आनंद झाला, घागर डोक्यावर ठेवीत–"तुम्ही मजवर फार मोठा उपकार केला आहे" असे ती म्हणाली व तिने घराचा रस्ता धरला.

अंगात सदरा घालीत म्हणाला–"मदत करणाऱ्याला आपले नांवसुद्धा सांगितले नाहीत, माझे नांव मोहन आहे."

पुढे पुढे जात असतांना राधा ओरडून म्हणाली–"माझे नांव राधा."

दुसऱ्या दिवशी सुद्धा भल्या पहाटे पाण्याला येऊन राधेनें विहिरींतून घागर भरून घेतली व पायऱ्या चढून वर येत असतां शेजारच्या बकुळीजवळ उभा असलेला मोहन तिच्या दृष्टीस पडला पण पाहिला-सारखे करून ती पुढे निघाली. तेव्हां मोहन हसत म्हणाला–"तुमच्या आत्याचा ताप कमी झाला नाही, देव माझ्या नवसाला पावला. मी तुम्हाला पुन्हा बघूं शकलो!"

"दुसऱ्याला त्रास व्हावा असे ज्यांना वाटले त्यांच्या तोंडी देवाचे नांव?" असे राधा उद्‌गारली.

यावर मोहन म्हणाला–"माझ्या नवसा-मुळे तुम्हाला त्रास होतोय की तुमच्या आत्या बाईला?"

"माझ्या आत्याला तुमच्याबद्दल अजून कांही माहीत नाहीं, जर कळले तर डिव-चल्या गेलेल्या वघिणीसारखी चवताळून उठेल. आमच्या घराण्यांत बायका परक्या माणसाबरोबर अशा बोलत नाहीत." असे म्हणत राधा झपाट्याने निघून गेली.

नंतर दररोज सकाळी विहरीजवळ बोलून चार दिवसांत मोहनने तिचा विश्वास संपादन केला व एके दिवशी सकाळी म्हणाला–"मी हे निसर्गरम्य गांव सोडून उद्या परत जात आहे. हे गांव, इथले निसर्ग सौंदर्य वातावरण मला फारच आवडले आहे. तू तर या सगळ्याहून जास्त आवडली आहेस. म्हणून उद्यां परत गेल्यानंतर आमच्या घरच्या वडील मंडळीस तुझ्या घरच्या मोठ्या माणसांशी बोला-चाली करण्यासाठी घेऊन येईन व तुला नेहमीसाठी आमच्या गांवीं घेऊन जाईन."

राधा कांहीच न बोलतां अडखळणाऱ्या पायांनी घरी पोंचली. तिचे मन अतिशय बेचैन झाले होते. अशा वेळी बहुधा ती आपल्या मैत्रीणीकडे–नंदिनीकडे–जात असे. त्या दिवशी तिच्या मनाची चलबिचल ओळखून नंदिनीने त्या बेचैनीचे कारण विचारले. राधेने तिला अथपासून इति पर्यंन्त सर्व कांही सांगितले व त्याची आपल्या बरोबर विवाहबद्ध होण्याची इच्छा असल्याचे सुद्धा सांगितले.

हे सर्व ऐकून नंदिनी म्हणाली–"वेडे, ही तर आनंदाची गोष्ट आहे, अशी हताश कां होत आहेस?" यावर विषाद युक्त स्वरांत राधा म्हणाली–"तो राजाच्या शिपायांची नजर चुकवून फिरणारा आरोपी आहे!"

तिच्याकडे आश्चर्य व अविश्वासाने पहात असलेल्या नंदिनीला तिने एक चिट्ठी दाखविली. नंदिनीने चिट्ठी वाचली–"मोहन! तुझ्यासाठी राजाचे शिपाई शोध शोध करीत आहेत. कुण्या तरी अज्ञात गांवी निघून जा." असा मजकूर वाचून ती स्तब्ध राहिली. पण तिच्या चेहऱ्यावरचे प्रश्न चिह्न कायम होते. राधा तिला म्हणाली–"ही चिट्ठी पहिल्याच दिवशी त्याने आपला सदरा काढून झाडावर टाकला तेव्हां त्यांतून खाली पडली होती व मी कुतुहलाने ती उचलून स्वत:जवळ ठेवली.'

क्षणभर विचार करून नंदिनी म्हणाली–"तो गुन्हेगार आहे, शिपाई त्याच्या मागा-वर आहेत, हे कळून सुद्धा तू त्याच्याशी बोलत राहिलीस, यावरून सिद्ध होते की हा तरुण तुला आवडला आहे. तर आतां असे कर, उद्यां सकाळी तो भेटेल तेव्हां

त्याला, 'लग्ना आधी आपणांस एकमेकाची संपूर्ण माहिती असणे इष्ट, तेव्हां तुमची सगळी माहिती सांगा', असे म्हण."

मैत्रिणीच्या सल्ल्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी राधेने मोहनला तसे विचारले. त्यावर किंचित् हंसून तो म्हणाला–"हे मात्र छान आहे, स्वतःबद्दल किती सांगितलंस तू मला? आईवडिलांना पारख्या असलेल्या तुला तुझी आत्या नानाप्रकारे छळते, हे साधे सत्य तरी तू मला सांगितलेस का?"

हे ऐकतांच राधेचे डोळे भरून आले, तिने आपले तोंड हातांनी झाकले.

समजावून सांगण्याच्या सुरांत मोहन म्हणाला–"तुझ्याबद्दल सर्व माहिती कळल्या-बरोबर मी तुला जीवन-संगीनी बनवण्याचा निश्चिय केला आहे. इतका जांच सहन करीत तू हंसतमुख कशी राहतेस, देव जाणे!"

डोळे पुसत निश्चयी स्वरांत राधा म्हणाली–"नशिबी जे कष्ट आहेत ते सहन करतांना खचून जाणे बरे नव्हे."

मोहन म्हणाला–"तुझ्या या सद्गुणांवर मोहित होऊनच तर मी तुझ्याशी लग्न करू इच्छितोय."

त्याच्याकडे भेदक नजरेने बघत राधा म्हणाली–"तुम्ही म्हणताय त्या लक्षणांनी युक्त असलेली मुलगी एका फरारी गुन्हेगाराशी लग्न करण्यास तयार होईल असे तुम्हाला कसे वाटले?"

या प्रश्नामुळे आश्चर्यचकित झालेल्या मोहनला तिने ती चिट्ठी दाखविली. चिट्ठी पाहून जोराने हंसत म्हणाला–"ह्यांत लिहलेला मजकूर मला उद्देशूनच आहे, पण ही चिट्ठी कुणी लिहिली कां लिहिली हे तर जाणून घे.", असे म्हणत मोहनने स्वतः बद्दलची समग्र माहिती सांगण्यास सुरवात केली.

त्याचे वडील लक्षाधीश असून त्यांना पैशा पलीकडे कांहीच महत्वाचे वाटत नाही. आईचा स्वभाव मात्र एकदम विरुद्ध, वडिलांनी घरांत कुणालाही न विचारतां मोहनचे लग्न गांवांतील एका फार श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या मुलीबरोबर ठरविले. ती मुलगी अतिशय कुरूप होती. मोहनला त्या मुलीशी लग्न करण्यापेक्षा संन्यास घेणे इष्ट वाटले. मुलाचे मन आईला कळत होते, तिने सल्ला दिला की चार दिवसावर मुहूर्त येऊन ठेपला आहे. हे चार दिवस मोहनने कुण्यातरी मित्राकडे लपून रहावे-म्हणजे मुलीचा बाप ऐन वेळी इभ्रत वाच, विण्यासाठी वाटेल तितका पैसा खर्चून आपल्या मुलीचे लग्न कुणाशी तरी लावून देईल व त्याच्या मागची पीडा टळेल. त्यानुसार मोहन गावांतील एका मित्राकडे लपून राहिला होता, पण त्याच्या वडिलांनी आपला मुलगा बेपत्ता असल्याची फिर्याद सरकार दरबारी नोंदविली. मोहनच्या आईला हे वृत्त कळतांच तिने विचार केला की गावांतच राहिल्यास राजाचे शिपाई ह्याला शोधून काढल्याशिवाय राहणार नाहीत, म्हणून कुण्यातरी दूर ठिकाणी पळून जाऊन लपून राहण्याबद्दल आपल्या एका वृद्ध व विश्वासू सेवका हाती आईने 'ती' चिट्ठी पाठविली होती.

"ही आहे माझी समग्र माहिती. आता तुला सर्व सविस्तर कळले आहे, आतां तरी आपल्या विवाहास तुझी संमती आहे ना?" खाली मान घालून पायाच्या बोटांनी जमीन उकरीत असलेल्या राधेस मोहनने विचारले.

राधेने हंसत विचारले–"मी मूर्ख म्हणा की अडाणी म्हणा, पण जेवढे कळणे आवश्यक आहे ते समजून घेण्याची अक्कल तर देवाने मला दिली आहे ना?"

"या प्रश्नाचे उत्तर लग्नानंतर माझी आईच देऊं शकेल, वडील मात्र, स्वतःबरोबर लक्ष्मी घेऊन येणारी सून न मिळाल्याची नाराजी विसरूं शकतील व त्यांना आनंद होईल ही खात्री मला आहे, कारण त्यांना लक्ष्मीसारखी सून लाभली आहे." असे सांगून मोहन म्हणाला–"आतांच निघतो आणि आई-वडिलांना घेऊनच पुढील गोष्टी ठरविण्यासाठी घेऊन येतो" आणि गांवी जाण्यासाठी निघाला.

अन्याय अणि दुर्दैव

गोपाळ नांवाचा एक माणूस देशाटन करीत निघाला. फिरत-फिरत तो विजयपुरी या राज्यांत आला तेथे बलवंतवर्मा नांवाचा राजा राज्य करीत होता. एका गांवी जात असतां कांही चोरांनी त्याला गावाच्या वेशीवरच अडविले आणि त्याच्याजवळ असलेला पैसाअडका घेऊन पसार झाले.

गोपाळने त्या गावांतील पोलीस पाटलांकडे फिर्याद केली. पोलिस पाटलाने गोपाळकडे रागाने पाहिले व म्हणाला–"भल्या गृहस्था! चोरांची उपजीविकाच चोरी, लूटमारीवर चालते ते नाही करायचे तर त्यांनी काय उपाशी रहाचे?" व वर चार शिव्या हासडल्या.

गोपाळला त्या राज्याचा व राजा बलवंतवर्माचा अतिशय राग आला, तो राजधानीत पोंचताच–"बलवंतवर्माजवळ राज्य चालवण्याची लायकी नाही, तो निव्वळ मूर्ख आहे, देशांत चोर-लुटारूंचा सुळसुळाट झाला असून ते देशाचा घात करतील." असे तावा-तावाने बोलूं लागला.

राजाच्या शिपायांनी त्याला पकडून नेले व राजद्रोही म्हणून त्याला दहा वर्षांसाठी कारागृहांत डांबण्यात आले.

दहा वर्षाचा तुरुंगवास भोगून बाहेर पडल्याबरोबर पूर्वानुभवाने शहाणपण शिकल्यामुळे तो उत्साहने ओरडू लागला–"राजा बलवंतवर्मा फार विवेकी व राजधर्माचा पालन करणारा आहे; बलवंतवर्मा महाराज की जय" वगैरे.

त्याला पुन्हा पकडण्यांत आले व यावेळीं राजदरबाराने त्याला वीस वर्षाच्या बंदिवासाची शिक्षा ठोठावली त्याला आश्चर्य वाटले, मागच्या वेळी राजाविरुद्ध बोलल्यामुळे दहा वर्षाची शिक्षा अन् आतां राजाला चांगले म्हणाल्यामुळे दुप्पट शिक्षा!

गोपाळ दहा वर्षासाठी तुरुंगांत असतांना राजा बलवंताच्या सेनापतीने बंड केले व त्याला हटवून स्वतःच राजा झाला होता. ही गोष्ट गोपाळला नंतर कळली.

रहस्याचे रहस्य

आनंदपुरचे जागीरदार कुलशेखर महाराज यांचे आपल्या धर्मपत्नीवर अत्यंत प्रेम होते. त्यामुळे केवढी महत्वाची व रहस्यमय गोष्ट असली तरी, ती बायकोला सांगितल्या वाचून त्यांना राहवत नसे आणि बायकोमुळे ती रहस्यें चार चौघांत जाहीर झाल्याशिवाय रहात नसत. या बाबतींत किती बोलले, रागावले तरी उपयोग नव्हता.

जागीरदाराचे रामाजी आणि सोमाजी नांवाचे दोन विश्वासू सेवक होते. कुलशेखर यांनासुद्धा कधी-कधी आपली कांही रहस्ये सांगत असत. रामाजीला सांगितल्या गोष्टी चार लोकांत पसरत असत, पण सोमाजीला सांगितलेली कोणतीही गोष्ट पट्कर्णी होत नसे. जागीरदार रामाजीला अनेक प्रका सांगत. रागावीत असत की ही रहस्ये बाहेर का पडतात? तेव्हां तो म्हणें–"महाराज, आपण सांगितलेले रहस्य मी बायकोशिवाय कुणाला सांगत नाही, पण तिचा स्वभावच असा आहे, तिच्या तोंडी तीळ भिजत नाही."

एके दिवशी त्यांनी एकट्या सोमाजीलाच बोलावून विचारले–"लग्न झाले तेव्हां बायकोच्या गळ्यांत मंगळ-सूत्र बांधून सर्व सुख-दुःखांत मी तुझा सहभागी आहे. 'धर्मेच, अर्थेच, कामेच नातिचरामी' अशी शपथ तू सुद्धा घेतली आहेस. तेव्हां स्वतःला कळलेल्या गोपनीय गोष्टीं तिला न सांगणे हे अधर्माचरण नव्हे काय?"

"महाराज मी तर हिच्यापासून कांहीच लपवीत नाही. मला कळलेली सगळीच रहस्ये मी तिला नेहमीच सांगत असतो" सोमाजीचे हे सांगणे जहागीरदाराला खोटे वाटले व खरा प्रकार समजून घेण्यासाठी त्यांने या दोघां सेवकांची परीक्षा घ्यायचे ठरविले.

एके दिवशी त्यांनी सोमाजीला सांगितले– "माझ्या पोटांत एक व्रण उठला आहे व त्यामुळे मी जास्त दिवस जगणार नाही, असे वैद्यराजांनी सांगितले आहे. आतां वारसाची निवड करणे आवश्यक आहे."

सोमाजी निघून गेल्यानंतर त्यांनी रामाजीला बोलवले व म्हणाले–"तुला मी एक अतिरहस्याची गोष्ट सांगावी म्हणतोय दोन दिवसांपूर्वी माझे विरोधक मला वीष घालून मारण्याचा कट रचत असतांना पकडले गेले आहेत. तूर्त या कटांत सामील असणाऱ्यांची नांवे मी गुप्तच ठेवणार आहे."

आठवड्या भरांतच रामाजीला सांगितलेली गोष्ट सर्वांच्या तोंडी झाली, पण सोमाजीला सांगितलेली वार्ता कुणालाही कळली नाही.

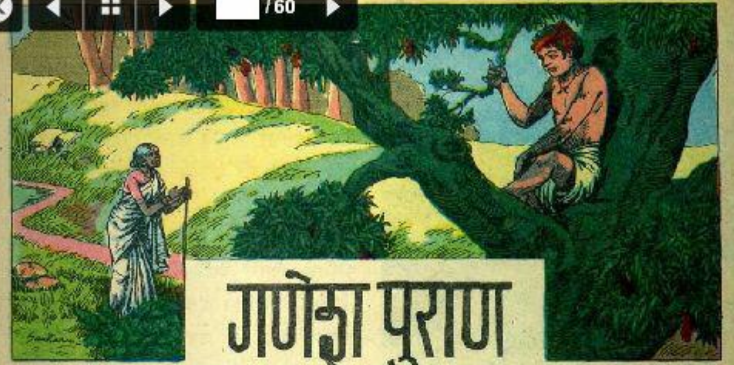
महाराजांनी आपल्या एका दासीला सोमाजीच्या घरी जाऊन "आपल्या आजाराबद्दल सोमाजीच्या बायकोस कांही कळले आहे का," ही बातमी काढून आणण्यासाठी पाठवले. तिने येऊन सांगितले की–"महाराज, ही बातमी आठवड्या भरा आधीच तिला कळली आहे."

ते ऐकून कुलशेखर महाराजांस आश्चर्य वाटले. त्यांनी सोमाजीला बोलावून– "तुझ्या पत्नीसारखी स्त्री या दिवसांत असणे कठीणच." असे म्हणून घडलेला सर्व वृत्तान्त सांगितला.

यावर हंसून सोमाजी म्हणाला–"यांत आश्चर्य करण्याजोगे कांहीच नाही महाराज! कुणालाही एखादी गोष्ट रहस्यमय म्हणून सांगितली की ती इतर कुणालातरी सांगितल्याशिवाय त्याला चैन पडत नाही. मी माझ्या बायकोला सगळीच-रहस्ये सांगतो. म्हणून ती तिकडे विशेष लक्ष देत नाही व इतर कुणाला सांगत नाही."

रहस्याचे खरे रहस्य कळल्यामुळे, जहागीरदार महाराजांना आनंद झाला. त्यांनी सोमाजीला इनाम देऊन त्याचा बहुमान केला. या नंतर त्यांनी आपल्या बायकोला सांगितलेली रहस्ये कधीच घटकर्णी झाली नाहीत.

गणेश पुराण

अव्वा एके दिवशी फलवृक्षांनी भरलेल्या मार्गाने जात असतां एक सुंदर मुलगा झाडावर बसून छान गात होता. झाडावर फळांचे घोसच्या घोस होते आणि फळे ही पिकलेली होती.

त्या मुलाशी हाक मारुन बोलावेसे अव्वाला वाटले. ती म्हणाली ही–"बाबा रे! एक फळ माझ्याकडे नाही टाकणार का? तोंडाला पाणी सुटले आहे, बघ!"

मुलगा हसत म्हणाला–"अव्वा! तुला कोणते फळ हवे आहे? झाडावर खूप फळे लागली आहेत! तुझे म्हातारपण नाहीसे करणारे फळ देऊं का? तुझ्या मृत्यूला दूर पळविणारे फळ हवे आहे का? तुला धनाच्या राशी मिळतील असे फळ हवे आहे का? कसले फळ हवे आहे?"

तो मुलगा सुब्रह्मण्येश्वर कार्तिक स्वामी असावा असे अव्वाला वाटले. तिने हात उचलून नमस्कार केला व गुडघे टेकून म्हणाली–"सुब्रह्मण्य स्वामी! किती वाटले तरी कमी न होणारे अपार ज्ञानधनराशी देणारे फळ मला दे, बाबा! ज्ञानफळाचा अनुग्रह कर!"

सुब्रह्मण्य कार्तिकेय प्रभू आपल्या स्वस्वरूपात दंड धारण करून मोरावर बसून प्रगट झाला. अव्वाच्या डोक्याला आपल्या दंडाच्या टोकाने हळूच स्पर्श करून तिच्यावर अनुग्रह केला. तेव्हां अव्वाला एकदम विराट रूप धारण केलेले ओंकार तत्व, ब्रह्मज्ञान, जीवनमुक्ति मार्ग गंवसला आणि

अपार ज्ञान प्राप्ती झाली. सुब्रह्मण्यप्रभूंने अव्वाला आशीर्वाद दिला आणि अंतर्धान पावला.

अव्वा पायीच एका गावाहून दुसऱ्या गावी चालत घरघर ज्ञान, भक्ति, उत्तम जीवन धर्म जनसामान्याला कळेल अशा सोप्या भाषेत सांगत व प्रचार करीत देश भ्रमण करू लागली.

अव्वाच्या तोंडी निघालेली मधुर वचने काव्य रूप पावून गीतांत बदलून सामान्य जनता जनार्दनपर्यंत पसरू लागली. आणि चिरस्थायी झाली.

अव्वा अशीच भ्रमण करीत एके दिवशी काळोख पडायच्या सुमारास अरण्यमार्गावर आली. आकाशात काळे ढग दिसू लागले आणि सर्वत्र काळोखी आली. मधून मधून विजा चमकू लागल्या. अव्वाच्या पायाला ठेच लागली व ती खाली पडली. तिच्या हातातली काठी दूर जाऊन पडली.

त्या काळोखांत कोणीतरी येत असल्याची चाहूल आली. अव्वाने मान वर करून पाहिले. त्याच वेळी वीज चमकली. त्या विजेच्या उजेडात एक गोड मुलगा पावले टाकीत पुढे येत असलेला दिसला. त्याचे पोट गोल व थोडे मोठेच होते. त्या मुलाने अव्वाला हात देऊन उभे केले आणि तिची काठी आणून तिच्या हातात दिली. अव्वाने धरलेली काठी हालूडुलू न देतां घट्ट धरून तो मुलगा तिला म्हणाला–"अव्वा! कोठे निघालीस? कोणत्या तरी क्षेत्रात तीर्थ दर्शनाला चालली आहेस का?"

अव्वा म्हणाली–"बाबा रे, ही सर्व पृथ्वीच मला एक दिव्य क्षेत्र आहे. तीर्थ दर्शन करण्याची माझी तेवढी इच्छा नाही. तरी एक क्षेत्र दर्शन व्हावे असे वाटते, तेथे पोचायचे त्याची वाट दिसत नाही. परंतु तू कोण हे नाही सांगितलंस? तू एवढासा मुलगा दिसतोस या काळोखात कसा काय आलास?"

"अव्वा, मी तुझा लहानपणा पासूनचा मित्र नाही का? मला जन्मल्या पासून ओळखतेस. पण तू कोणत्या क्षेत्र दर्शनास निघालीस हे नाही सांगितलेस!" तो म्हणाला.

"सांगून काय उपयोग? तू घेऊन जाशील का? ते शंकराचं निवासस्थान असे महाक्षेत्र आहे!" अव्वा म्हणाली.

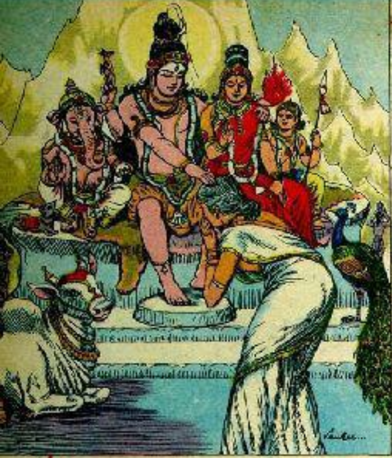
"हत् तिच्या! एवढेच ना! ते काही मोठे काम नाही! मी तुझा हात पकडून घेऊन जातो. चल!" असे म्हणत त्या मुलाने अव्वाचा हात पकडला आणि पुढे पाऊल टाकले. दुसऱ्या हातात काठी धरून अव्वा पुढे निघाली तेव्हां एक मोठी वीज चमकली. त्या उजेडात आपला हात आपल्या सोंडेत धरून चालविणाऱ्या गणपतीला पाहून अव्वा डोळे मिटून ती मनात म्हणाली–"देवा! तू मला लहानपणापासूनच चालवीत आहेस. मी डोळे उघडून चालले काय, किंवा मिटून चालले काय, एकच!" ती डोळे उघडल्या शिवाय अव्वा गणपती चढवीत नेत होता त्या पायऱ्या ती चढून चालली होती. किती पायऱ्या चढून गेली किती काळ लोटला तिला कळले नाही.

अशी जात जात असतां अव्वाला गणपती म्हणाल्याचे ऐकू आले–"अव्वा आपण शिवसन्निधीजवळ आलो आहों!" तिने डोळे उघडले.

तेथे प्रकाशाशिवाय दुसरे काही दिसले नाही. खाली पाहिले तर अनेक नक्षत्र मंडले पायऱ्या सारखी व जिन्या सारखी दिसली. कित्येक सूर्य मंडळे व अनेक शेंडे नक्षत्रे वायुरूपे फिरत असलेली आणि नित्य वाढत असलेल्या ज्योती, नित्य फिरत असलेली प्रकाशवलये तिला आपल्या पायाखाली डोळयांना चकित करून सोडणारी दिसली.

गणपतीने अव्वाचा हात सोडून म्हटले–"अव्वा! तू शिव सान्निध्यात पोचली आहेस. येथे काळ वेळ नावाची वस्तू नाही. नाश, नश्वर असे काही नाही. सृष्टी, स्थिती आणि लय विरहित अशी शिव सन्निधी आहे. म्हणजे खरे खरे कैलास!

विश्वेश्वर अशा शिवाचे दर्शन कर!" असे सांगून गणपती अंतर्धान पावला.

अव्वाला खालींवर सर्वत्र व्यापून टाकून टाकणारी लिंगाकार ज्योति दिसली. त्या ज्योतीत शिवाचे गण शिवस्तुती करीत असलेले ओंकार ध्वनिरूपे ऐकू येत होते. विश्वेश्वर शिवाचे दर्शन घडले. त्याच्या दोन्ही बाजूला गणपती, पार्वती व कुमारस्वामी नंदी भृंगी वगैरे होते.

अव्वाला शंकराचा साक्षात्कार घडला. शंकराने आपला अभय हस्त अव्वाच्या मस्तकावर ठेवून तिच्यावर अनुग्रह केला. अव्वाला शिवसायुज्य मुक्ती लाभली.

सभामंडपातल्या एका चित्रात गणपतीच्या हातात उसाचे एक कांडे होतं आणि एक शेतकरी कुतूहलपणे त्याच्याकडेपहात होता. ते चित्र पाहून मिश्र कथा सांगू लागला.

एकाद्या राजासारखे मोठे जमिनदार दरवर्षी विनायकाची पूजा, उत्सव वगैरे मोठ्या थाटामाटाने करीत. त्याला भक्त शिरोमणी म्हणून लोक म्हणत त्याच्या कडे पिके निघत. उसाचा मळाही होता.

त्या मळ्यात काम करणारा एक गडी होता. तो गणपतींचा भक्त होता. दर वर्षी शेतात काम सुरू करते वेळी प्रार्थना करीत असे-"देवा, यावर्षी चांगले पीक येऊ दे!" त्याप्रमाणे उसाचे पीक फारच छान येत असे व ते वाढतच होते.

तो गडी त्याची बायको व त्याचा दहा वर्षाचा मुलगा खूप काबाडकष्ट करून शेतात काम करीत. परंतु जमिनदार त्यांना फार कमी मजुरी देत असे. तीसुद्धा नियमित देईच असेही नाही. तो गडी भोळा भाबडा होता, अल्पसंतोषीही होता.

जमिनदाराची बायको चांगली होती. बरं वाईट सर्व गणेशाला निवेदन करीत असे. नवरा गड्याला पगार मजुरी देण्यात कुचराई करी तेव्हां ती म्हणे-"ते किती काबाडकष्ट करतात आणि तुम्ही त्यांना काय देतां? बरोबर देत जा!"

"तुला सल्ला द्यायला काय जातं? अशी काटकसर करतो म्हणून तर आपल्याला गणपति उत्सव करायला काही उरतं!" तो तिला म्हणे.

ती मनात म्हणे-"काबाडकष्ट करणाऱ्यांच्या तोंडात माती कोंबून गणपतीची पूजा आणि उत्सव करण्यापेक्षा ते नाही केले तर काय बिघडणार आहे? आमच्या ह्यांना देवा, चांगली बुद्धी दे?"

त्या वर्षी ऊस हत्तीच्या सोंडेसारखा जाडजूड आणि लांब सडक आला. हजारो ऊस बांधलेले भारच्या भार जमिनदाराच्या आवारात येऊन पडत होते.

"ही सर्व गणेशाची कृपा! पूजा अर्चा आणि उत्सव फुकट जातात का? आपण हे सर्व कशाला करतो मग?" जमिनदार म्हणाला.

"एवढेच का? म्हणजे आपल्या गड्याने जी एवढी मेहनत केली ती काहीच कामाची नव्हती, असे म्हणावयाचे आहे का तुम्हांला?" बायकोने विचारले.

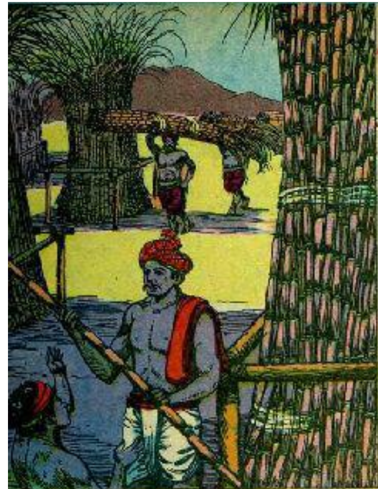
"बरंच झालं की, तुझी ही फुकटाची कीव आणि उदारता? आपण जर नोकरांचाकरांना असे मानू लागलो तर पुढे आपल्याला त्यांच्या पाठोपाठ हिंडावे लागेल. माणसाच्या हातून काय घडणार? सर्व त्या विनायकाची करुणा आहे!"

जमिनदार म्हणाला. जमिनदारणीने मनातल्या मनातगणेशाची प्रार्थना केली-"हे विघ्नेश्वरा! यांच्या मनांत ज्ञानोदय तुझ्याच करुणेने झाला तर होणार?"

गड्याच्या मुलाची गणपतीवरच अपार भक्ती होती. गणेशचतूर्थी आली की तो हिंडून फिरून पांढरी तांबडी कमळे हुडकून आणी फुले, पत्री जमा करी आणि पूजेसाठी आणून देई.

त्या वर्षीची गणेशचतूर्थी आली. नेहमीप्रमाणे उत्साह या वर्षीही वाढला. जमिनदाराच्या आवारात उसाचे भारे टाकीत असलेल्या वडिलांकडे जाऊन तो म्हणाला-"बाबा, आपणसुद्धा एक ऊस गणपतीला

वाहू या. ऊस घेऊन जाऊ या का?" गड्याने एक ऊस काढून मुलाच्या हातात दिला. तो घेऊन तो घरी निघाला. तेव्हां त्याला जमिनदाराने पाहिले.

जमिनदाराने एकदम नरसिहावतार धारण केला व ओरडला–"काय रे, माझा ऊस घरी पळवून नेतो आहेस का?" असे म्हणत तोंडाला आले ते गड्याला बोलला आणि कोरड्याने त्याला मारू लागला. जमिनदाराच्या घरची माणसं व गावकरी ते पाहून गप्प राहिली, कोणी हुं की चूं केलं नाही. जमिनदाराचा असा धाक होता गावात. त्याने काय वाटेल ते केले तरी चाले, कोणी विचारणारा नव्हता.

गडी असह्य वेदनेने म्हणाला–"मालक, गणेश चतुर्थी नाही का, एक ऊस घेऊन जा म्हटलं–एकच एक ऊस!"

"तुम्हां खालच्या जातीतल्यांना गणेश चतुर्थीची पूजा काय?"

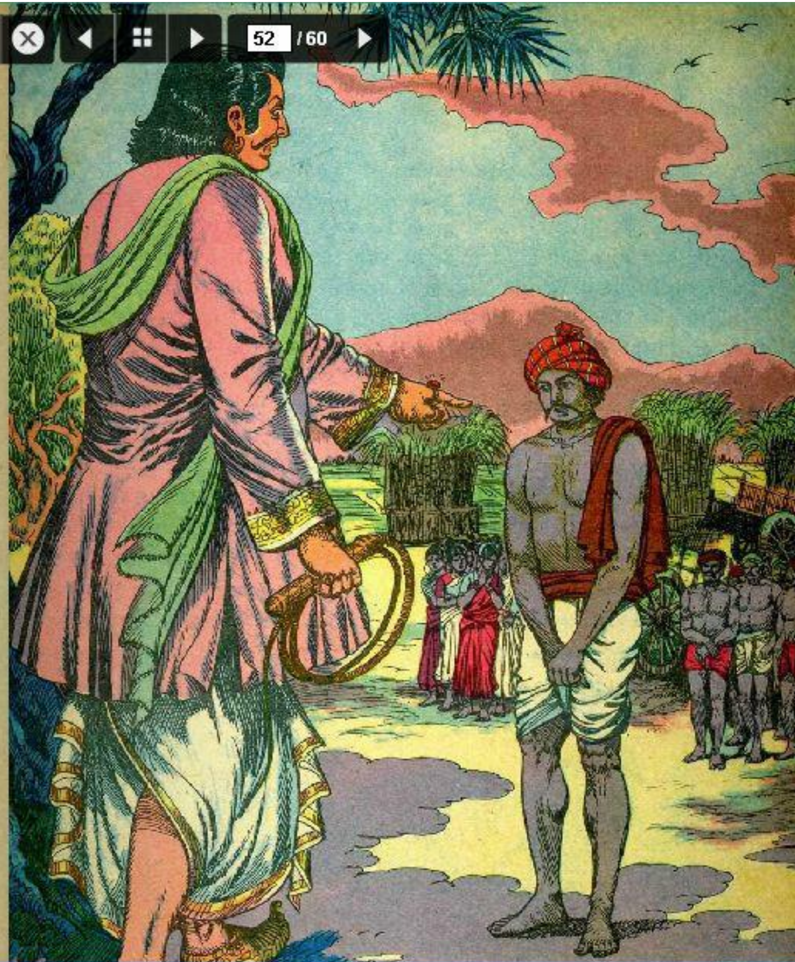
"खालची जात झाली म्हणून गणेशाची भक्ति असत नाही का?"

जमिनदार त्याची थट्टा उडवीत म्हणाला–"तोंड पहा, भक्ति करणाराचं! कोल्हा म्हणे स्वर्ग लोकाला जायची उम्मेद करतोय! तो ऊस टाक इकडे!"

"एका उसासाठी तुम्ही इतके रागवतां काय मालक? मी गाड्या भरभरून ऊस आणून टाकला आहे येथे!" एका उसाने काय कमी होणार आहे?" गडी म्हणाला.

"किती उर्मटपणाने बोलतो आहेस रे! एकच काय. दहा, शंभर किंवा हजार मला सारखेच! तू उद्यां सकाळी उजाडायच्या आत एक हजार ऊस खाल्ले पाहिजेस सगळा चोथा मला दिसला पाहिजे, नाहीतर एकेक उसाबद्दल तुला हजार कोरडे बसतील!" असे म्हणत त्याने गड्याला एका खांबाला बांधून ठेवले आणि नोकरांकरवी त्याच्यासमोर एक हजार ऊस टाकून ठेवविले.

जमिनदार तसाच हट्टी होता. त्याच्या मनात येईल तेच खरं! त्याने गड्याला एका खांबाला बांधून ठेवले त्याच्यावर

पाहऱ्याला शिपाई उभे केले. जमिनदाराच्या बायकोने गणेशाचे स्मरण करून मनातल्या मनात त्याला आळवीत म्हटले–"देवा, गडी अगदी भोळा भाबडा आहे. ऊस खायचे त्याने ठरविले तर निष्कारण मरेल. खाऊ शकला नाहीतर माझे यजमान त्याची चामडी लोळवितील. त्याचं कसं ते रक्षण कर!"

गड्याला काय करावे सुचेना. करायला काहीच नव्हते. देवाचे स्मरण करून डोळे मिटून पडून राहिला आणि त्याला झोप लागली.

उजाडतांच जमिनदाराने जाऊन पाहिले तर त्याच्या आवारात हिमालयासारखी चोथ्याची पांढरी रास पडलेली होती. मानेवर भूत बसल्यासारखा तो मोठ्याने ओरडत जागच्या जागी 'आ' वासून उभा राहिला.

त्याच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकून त्याची बायको धावत आली. तिला तो म्हणाला–"सर्वस्वाचा नाश झाला. आपल्या आवारात एक ऊसही उरला नाही, सर्व चोथा होऊन पडला आहे! गडी म्हणजे भूत आहे भूत! आपणां सर्वांना खाऊन टाकील. चल, पळून जाऊ या!" तो ओरडून सांगत होता. ते ऐकून स्मित करून ती म्हणाली–"तो भूत नाही व त्याने ऊस खाल्लाही नाही. मी स्वतःच्या डोळ्यांनी पहात होते तेवढे उजाडलं नव्हते आणि हत्तीचा चीत्कार ऐकून माझी झोप मोडली. मी खिडकीतून पाहिलं एक मोठा हत्ती ऊस खातखात नाहीसा झाला."

"हत्ती काय म्हणतेस? तोंड तुझं! या पंचक्रोशीत हत्ती असल्याचं मी या जन्मात कधी ऐकलं नाही." असं जमिनदार सांगत असतां काही जण उत्सव मंडपातून धावत आले आणि सांगू लागले, 'रात्री आम्ही पूजा केली ती गणपतीची मूर्तीच अदृश्य झाली आहे. चहूकडे शोधून पाहिले.' असे म्हणत असतां त्यांचं लक्ष ठेवलेल्या पडवीकडे गेले आणि सर्व ओरडू लागले–"ती पहा! ती पहा!" आणि त्या बाजूला धावले.

"पैशाचं कधी ओझं होईल का? हे पैसे असले की संकटात पडलेल्यांना मदत नाही का करतां येणार?" दोन्ही भुते म्हणाली.

"ओहो! तुम्ही दोघं सत्ययुगातील भुतं दिसत आहां! तुमच्यासारखे लोक स्वतःवर संकट ओढवून घेतात तुम्हांला येथे जागा नाही मिळणार!"

"बरं तर आम्ही कोठे ही जाऊन राहूं निदान ही आमच्या धनाची पिशवी तुमच्या या झाडाच्या ढोलीत ठेवून द्याल का?" दोघां नवराबायकोंनी विचारले.

त्या गोष्टीस वडाच्या झाडावरची भुतं कबूल झाली. म्हणून आपली पैशांची पिशवी त्या झाडाच्या ढोलीत ठेवून हे भुतांचं जोडपं सविताच्या घराच्या परसांतल्या चिंचेच्या झाडावर येऊन राहू लागलं.

त्या भुतांच्या जोडप्याला दररोज सविता त्या झाडाखाली येऊन अश्रू ढाळीत बसलेली दिसायची ती दोघं एकदां राधाबाईच्या घरात शिरून तेथे काय होते हे पाहण्यासाठी गेली. त्यांनी सर्व परिस्थिती पाहूली. त्यानां सविताबद्दल खूप दया आली.

"इतर सुनांसारखं सविताने हुंडा व भेटी आणल्या नाहीत म्हणून ती भांडखोर सासू या मुलीला छळते आहे?" भूत बाई आपल्या नवऱ्याला म्हणाली.

"तो हुंडा काय तो आपल्या मुलीला पुरविला तर तिला थोडी मदत केल्या सारखं होईल. पण ते कसं करायचं?" नवरा म्हणाला.

दोघं भुतं त्यानंतर बराच वेळ आपसात बोलून व काही ठरवून स्मशानातून आपलं धन आणायला गेली.

वडावरच्या भुतांनी त्यांना पाहतांच विचारले–"ओहो, परोपकारी जोडपं आलं वाटतं? कसंकाय, येण्याचं कारण?"

"बिचारी एक मुलगी कष्टात आहे, तिला मदत करावयाची आहे. ढोलीत ठेवलेल्या पिशवीतून थोडं काही घेऊन जाव

म्हणून आलो आहों!" भुतांचं जोडपं म्हणालं.

"फसाव्या माणसांच्या जातीतल्यांना मदत? ठीक आहे, पैसे तुमचे आहेत घेऊन जा!" झाडावरची भुते म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी सविता अंगणात सडा घालीत होती तेव्हां एक वृद्ध जोडपं आलं आणि विचारू लागलं–"अग मुली सविता, बरी आहेस का ग?"

सविताने मान वर करून त्यांच्याकडे पाहिलं व चकित झाली. कारण तिने त्यांना त्या पूर्वी कधी पाहिलं ही नव्हतं. म्हातारी रेशमी जरी काठी लुगडं नेसली होती आणि अंगभर दागिने घातले होते तिने. म्हातारा रेशमी धोतर नेसलेला होता आणि त्याच्या खांद्यावर जरी काठी उपरणं होतं. त्याच्या बोटांत सोन्याच्या अंगठ्या होत्या. श्रीमती आंगोपांगी झळकत होती. त्याच वेळी बाहेरच्या उंबरठ्या पर्यंत आलेल्या राधाबाईने त्यांना पाहिलं व चकित झाली. म्हातारीजवळ येऊन म्हणाली–"तू लहान असतांना आम्ही तुला पाहिलं होतं. म्हणून तू आम्हाला ओळखलं नाहीस मी तुझी वेणूमावशी ग!"

तो पर्यंत राधाबाई स्वत:ला सावरून म्हणाल्या–"काय ग हे? त्यांना बाहेर रस्त्यावरच उभे करून तू अशी पहाते आहेस? घरात बोलाव!"

सवितेच्या पाठोपाठ ते वृद्ध जोडपं घरात आलं, म्हातारी राधाबाईला

PARLE
Gluco
PARLE
Gluco

